

ANTHROPOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR BIOLÓGIAI TÁRSASÁG
ANTHROPOLOGIAI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Szerkesztő:
MALÁN MIHÁLY

X. kötet

4. füzet

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

1966

Felhívás a szerzőkhöz

Az Antropológiai Közlemények a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának hivatalos szaklapja, a Magyar Tudományos Akadémia Biológiai Osztályának felügyeletével és támogatásával jelenik meg.

A szerkesztő bizottság feladatait a Szakosztály intézőbizottsága végzi.

Szívesen közlünk bármely, a fizikai antropológia körébe vágó, önálló vizsgálatokon alapuló vagy önálló tanulmányok eredményeit közlő eredeti vagy összefoglaló munkát, referátumot, beszámólót, amennyiben a haladó embertani tudomány terjesztését vagy előbbrevitelét szolgálják és előzetesen vagy a Szakosztály vagy a Társaság valamelyik vidéki csoportjának ülésén előadták.

Az előadásokat kérjük a Szakosztály ill. a vidéki csoport titkáránál bejelenteni.

A kéziratokat kérjük az előadás után mielőbb a szerkesztőhöz vagy a technikai szerkesztőhöz eljuttatni.

A kéziratot kérjük kettős sorközzel, a papírnak csak az egyik oldalára gépelni, oldalanként 25 sor, soronként 55—60 leütés lehet. Minden dolgozatot két teljes, nyomdakész kézirat példányban kérünk, összefoglalóval, táblázatokkal, ábrákkal.

Minden táblázatot kérünk külön lapra gépelni, a táblázatot sorszámmal és címmel ellátni. Minden ábrát (függetlenül attól, hogy fotó, rajz vagy grafikon) kérünk *ábra* jelöléssel, folyamatos számozással és aláírással ellátni.

A táblázatok címeit és az ábraalíráásokat 3 példányban külön lapon is kérjük az idegen nyelvű fordításhoz. Ugyancsak idegen nyelvű fordításhoz kérjük a dolgozat összefoglalását 3 példányban, legalább 2, de legfeljebb 5 gépelt oldal terjedelemben. A fordításról — ha a szerzőnek nem áll módjában — a kiadó gondoskodik.

A dolgozat felépítése lehetőleg kövesse az alábbi elveket: 1. A dolgozat címe, 2. A szerző neve, 3. Munkahelye. — 4. Bevezetés, 5. Anyag és módszer, 6. Eredmények, 7. Discussió, 8. Rövid összefoglalás (Synopsis). — 9. A dolgozat, előadás formájában történt elhangzásának helye és ideje. 10. Irodalom, 11. A szerző pontos levélcíme.

Az irodalomjegyzéket „abc” sorrendben kérjük összeállítani, sorszámmal ellátva. A szövegben az irodalomra a szerző neve után zárójelbe tett számmal utalunk.

Az irodalomjegyzéket az alábbiak szerint kérjük összeállítani:

Folyóiratcikknél a szerző vezetékneve, rövidített utóneve, a közlemény címe, a folyóirat hivatalos rövidítése, a kötetszám arabs számokkal, évszám zárójelben, oldalszám, pl.: 1. Bartucz, L.: Die internationale Bedeutung der ungarischen Anthropologie. — Anthr. Közlem. 5. (1961) 5—18.

Könyvek esetében a szerző(k) neve, a könyv címe, a kiadó neve, a kiadás helye, éve és oldalszám, pl.: 2. Bartucz, L.: A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek (Palaeoanthologia III. kötet). Országos Orvostörténeti Könyvtár- és Medicina kiadó, Budapest, 1966. 612 old.

Másodidézetek esetében a szerző neve után *in* szócskát írjuk, majd a könyv idézése következik.

A szerzők a nyomdai tipografizálásra vonatkozó kívánásaikat a második példányon ceruzával jelölik be.

A beküldött dolgozatokat kérjük az intézet vezetőjével láttamoztatni.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti alaki előírásokat — a tanulmányok gyorsabb megjelenése érdekében — tartsák meg.

A közlésre kerülő dolgozatok tördelt korrektúráját az ábralevonatokkal együtt megküldjük a szerzőknek. A javított korrektúrákat minden esetben postafordultával kérjük vissza. Az egy héten belül vissza nem juttatott dolgozatokat — a szerző felelősségére — változatlan formában nyomtatjuk ki.

A szerzőknek a kiadó nyomtatott ívenként 400 Ft tiszteletdíjat és 100 db különle nyomatot ad.

A Szerkesztőbizottság tagjai: DEZSŐ Gyula, EIBEN Ottó (technikai szerkesztő), FEHÉR Miklós, LÁNGNÉ BOTTYÁN Olga, LIPTÁK Pál, MALÁN Mihály (szerkesztő), NEMESKÉRI János, RAJKAI Tibor, THOMA Andor, TÓTH Tibor, WENGER Sándor.

A szerkesztő címe: Dr. MALÁN Mihály Budapest, II. Csalogány utca 45/b. IV. em.

A technikai szerkesztő címe: Dr. EIBEN Ottó, Budapest, VIII. Puskin u. 3. ELTE Embertani Intézete.

ANTHROPOLOGIAI KÖZLEMÉNYEK

A MAGYAR BIOLÓGIAI TÁRSASÁG
ANTHROPOLOGIAI SZAKOSZTÁLYÁNAK FOLYÓIRATA

Szerkesztő:
MALÁN MIHÁLY

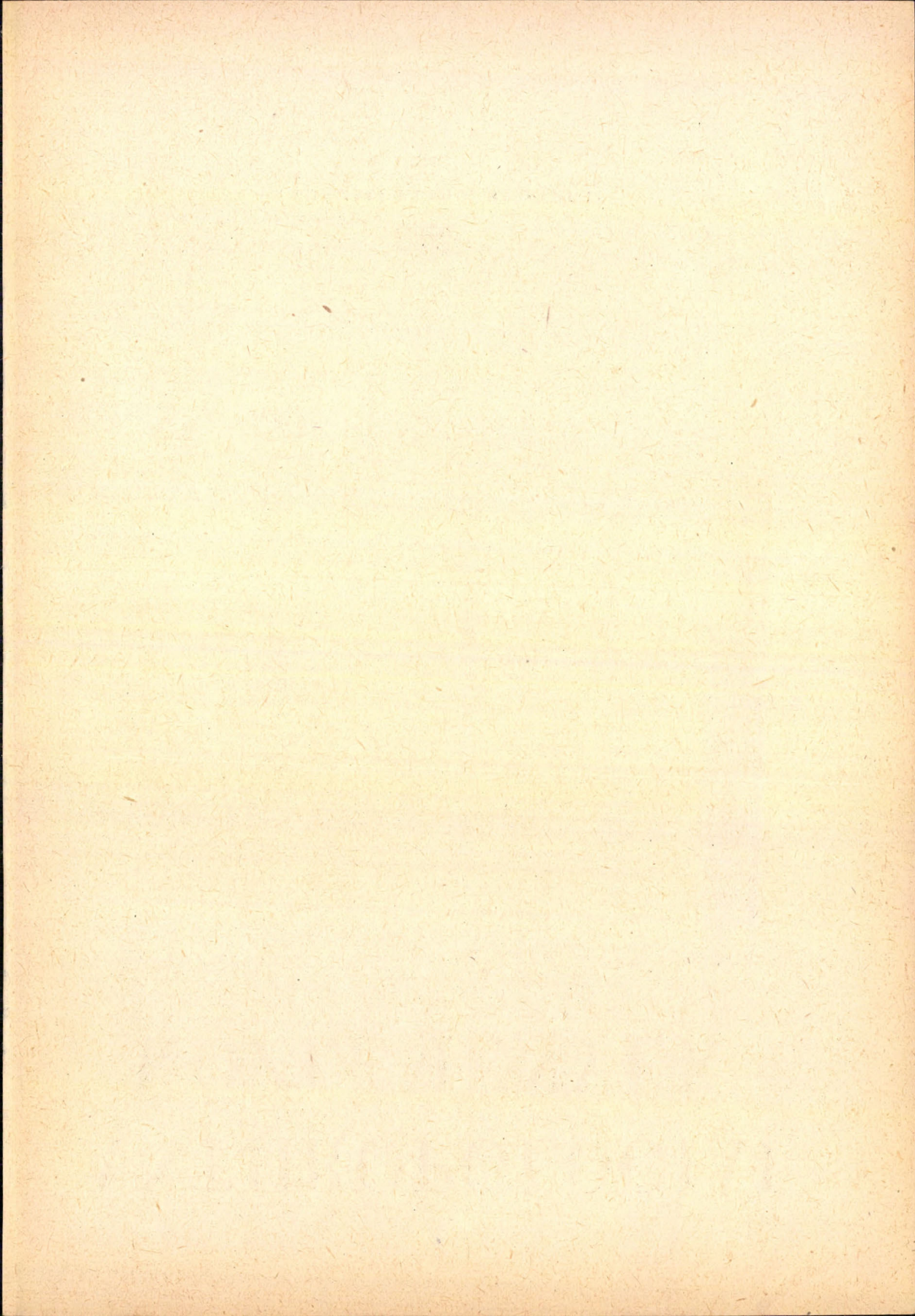
X. kötet

4. füzet

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

1966

A VÉRTESSZŐLLŐSI EMBER (Előzetes jelentés)

Írta: THOMA ANDOR

(Kossuth Lajos Tudományegyetem Embertani Intézete, Debrecen)

Az alsó-paleolitikus Buda-kultúrának a Mindel interstadiálisára datált vértesszöllősi telepéről [1] 1965 folyamán két emberi egyén fosszilis maradványai kerültek a napvilágra. „Homo I”-ünk [2] ± 7 éves gyermek, egy bal alsó tejszemfog koronájával, egy bal alsó második tej-őrőlőfog félkoronájával és két kisebb őrőlőfog-töredékkel képviselve. „Homo II” [3] egy felnőtt egyén nyakszirtpikkelyéből áll; varratai nyitottak. A csont két részre törött, de pontosan összeilleszthető; lambda-tája deformált, az opisthion környéke mesterségesen be van törve, ám szerencsére mindkét tájék rekonstruálható.

Mindkét fog koronája mesio-distalisan megnyúlt alakú; a dc, sinanthropoid cingulumot visel, a dm₂ fejlett Dryopithecus-mintát és nagy fovea posterior-t. A nyakszirtpikkely főbb anatómiai jellegzetességei a következők: egyszerű varratok metasterikus szögletekkel; a kisagyi gödrök a nagyagyi gödrökhöz képest kicsinyek; az endinion jóval az inion alatt helyezkedik el; az eminentia cruciformis és a vénás öblök barázdái elmosódtak; a sulcus sinus transversi direkt átmenettel folytatódott a halántékcsonton; a külső felszín erős, igen magas és osztatlan torus occipitalis transversus-t, továbbá crista occipitomastoidea-t visel. A csont robusztus, és minden dimenziója szokatlanul nagy; lateralis profilja ékalakú, ám a felsőpikkely modern módon magas és szépen görbült a szagittalis síkban. Sérülésektől és rekonstrukciótól nem érintett méretei a következők:

biasteriális szélesség	126,5 mm,
vastagság a nagyagyi gödörnél	10 mm,
vastagság a kisagyi gödörnél	3 mm.

A koponyakapacitás regresszió-egyenletek segítségével >1400 cm³-re becsülhető. A lelet anatómiai és metrikus összehasonlítása alapján valószínű, hogy a vértesszöllősi ember a nála későbbi Swanscombe-i emberrel leszármazási kapcsolatban álló Archanthropus volt; a szerző rendszertanilag *Homo (erectus) seu sapiens) palaeohungaricus* n. ssp.-nek határozta meg.

IRODALOM

1. KRETZOI, M. — VÉRTES, L.: Upper Biharian (Intermindel) pebble-industry occupation site in Western Hungary. (Current Anthropology, 6, 1965, pp. 74–87). — 2. THOMA, A.: Human teeth from the Lower Palaeolithic of Hungary. (Z. Morph. Anthrop. 1966, sajtó alatt). — 3. THOMA, A.: L'occipital de l'Homme Mindélien de Vértesszöllős. (L'Anthropologie, sajtó alatt).

THE VÉRTESSZŐLŐS FOSSIL MEN

(A preliminary note)

by A. THOMA

From the Vértesszőlős (Hungary) occupation site of the pebble/chopper culture, dated to the interstadial of the Mindel (1) the fossil remains of two human individuals came to light during 1965. "Homo I" (2) is a ± 7 year old child, represented by the crown of a left lower deciduous canine, a half-crown of a left lower second deciduous molar and two smaller molar fragments. „Homo II" (3) consists of the occipital squama of an adult individual, with open sutures. This bone was broken in two parts, but can be accurately fitted together; the lambda region is deformed and the opisthion region artificially damaged, fortunately both in a manner allowing reconstruction.

The shape of the crown of both teeth is mesio-distally elongated; the dc, bears a sinanthropoid cingulum, the dm₂ shows a developed Dryopithecus pattern and a big *fovea posterior*. The main anatomical characteristics of the occipital squama are the following: simple sutures with metasteric angles; small *fossae cerebellares* in relation to *fossae cerebrales*; endinion well below the inion; the *eminentia cruciformis* and the sinus grooves are smooth; the *sulcus sinus transversi* passes directly to the temporal bone; the external surface bears a strong, very high and undivided *torus occipitalis transversus* and a *crista occipitomastoidea*. All dimensions of the robust bone are uncommonly large; the lateral profile is wedged, but the upper part of the squama is high and fairly curved in the sagittal plane, in quite a modern manner. Measurements untouched by the damages and reconstruction:

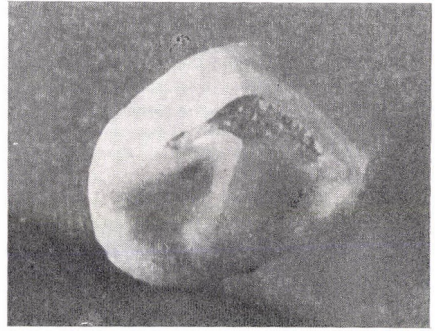
biasterionic breadth	126.5 mm,
thickness at the cerebral fossa	10 mm,
thickness at the cerebellar fossa	3 mm.

The cranial capacity was estimated by regression equations as being > 1400 cm³. Anatomical and metrical comparisons make it probable that the Vértesszőlős Hominid was a Proto-Swanscombe variety of Archanthropic Man; the author determined it taxonomically as *Homo (erectus seu sapiens) palaeohungaricus* n. ssp.

A szerző címe: Dr. THOMA Andor

Szeged, Kossuth L. sgt. 35.

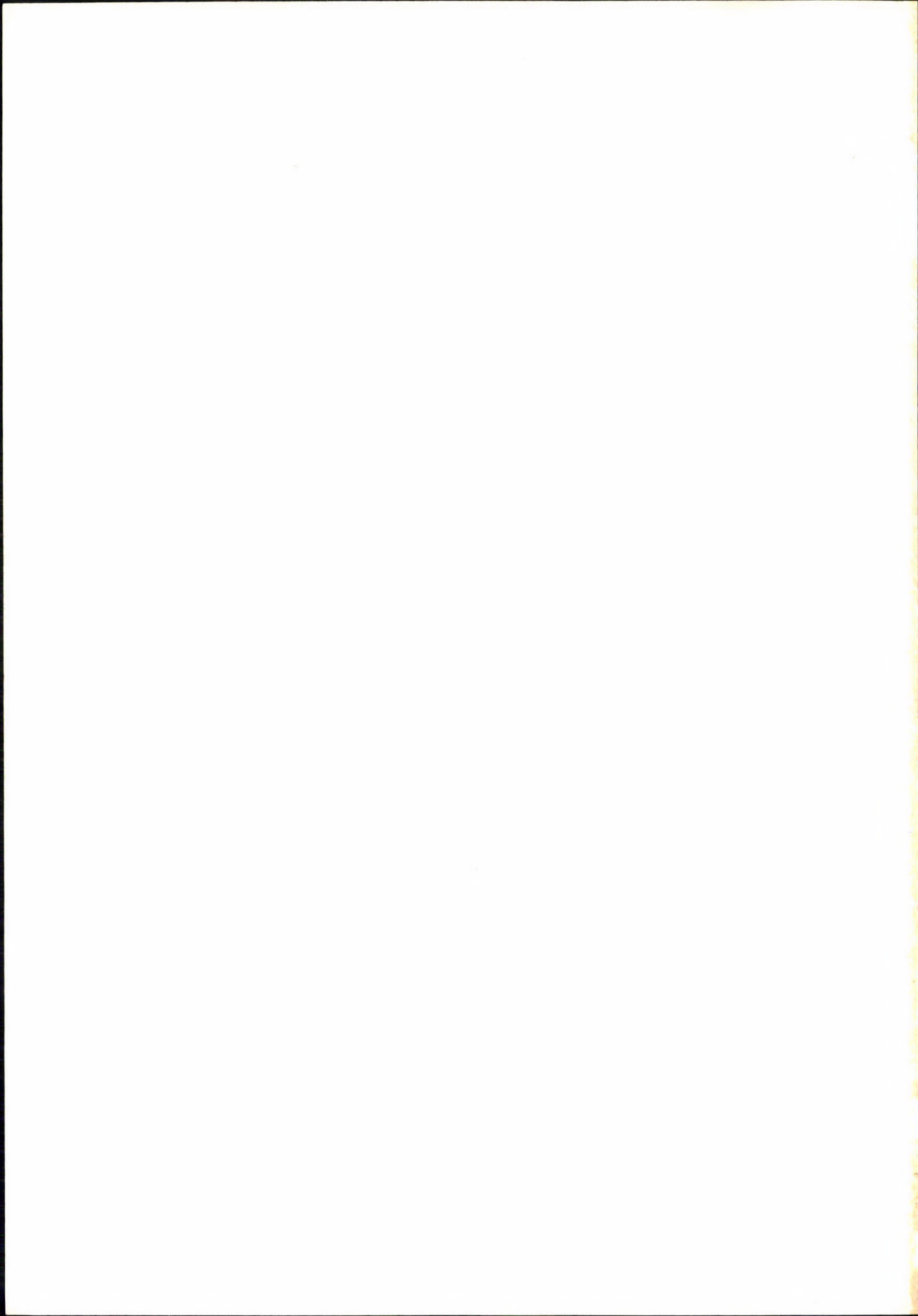
SzOTE Biológiai Intézete

1. ábra — Fig. 1.: Vértesszőlős I. — dc, sin. 6/1.

2. ábra — Fig. 2.: Vértesszőlős II. — Squama occipitalis. 1/1.

ÁLTALÁNOS GENETIKA – HUMÁNGENETIKA

Írta: GYÓRFFY BARNA

(MTA Genetikai Intézete, Budapest)

*We do not know. We shall know it
if enough people want to know.*

J. B. S. HALDANE

„Látok levágva
Szőke fejről lenyírott hajfürtöket.
Én azt hiszem testvéred jött titkon haza
És atyja elhagyott sírját ő ápolá.
Nézd össze tenhajaddal e hajfürtöt itt:
Hajad színével színe, nemde, egyező?
Gyakorta kikben egy atyának vére foly,
Testükben is sok a hasonlatos vonás.

*Nem bölcs emberhez illőket beszélsz, öreg.
Hajunk színe hogy lehessen egyező,
Sokaknak egybevág hajuk színe,
Habár nem egy vérből eredtek is.”*

Ez a rövid euripidesi párbeszéd az Elektra-ból mutatja, hogy az ókor emberének is voltak helyes megfigyelései: a szülők vonásai hogyan jelentkeznek az utódokban és arról is tudtak, hogy az öröklődés nem is olyan egészen egyszerű. A klasszikus időben a rokonházasságot kívánatosnak tartották, a görögöknél általános volt az unokatestvérek, a fáraóknál az apa és leánya házassága. Ugyanígy a háziállatoknál is elterjedt volt a beltenyésztés gyakorlata, a kereszteződéssel szemben előítélettel voltak. Innen ered az a sok elképzelés, groteszk hibridekről, ami még a XVII. század írásaiban is előfordul. A héber gyakorlat még kevert mag vetését sem ajánlotta. Feljegyzésekből ismerünk csodálatos oltás-hibrideket, növényfajok hirtelen egymásba átalakulását. Ennek a primitív kornak, amikor a „biológiai ismeret” a halaknak és madaraknak lehulló falevélből alakulását hirdette, számos naiv hiedelme még napjainkban sem tűnt el teljesen.

De miként az ókor emberének is voltak helyes megfigyelései, ugyanígy találhatunk ilyeneket a középkorban is. Sőt a XVI. század végén már emberi örökléstani könyv is megjelenik (L. MERCADO, *De morbiis hereditariis*, 1594) és a XVII. század derekán P. L. M. DEMAUPERTUIS megállapítja a *polydactylia* nemtől független öröklődését, sőt bizonyos partikuláris öröklődési magyarázatot is megfogalmaz.

Igen érdekes, sőt tanulságos is a régmúlt öröklődésre vonatkozó ismereteit áttekinteni, melyekben a genetika egyes kezdeti mozzanatai megtalálhatók. Most azonban ettől eltekintve csak röviden próbáljuk végig követni a genetikának 100 év alatti kibontakozásában a néhány jelentősebb felfedezést, vagy

feltevést követően kialakult genetikai területeket, kutatási irányokat, majd pedig áttekinteni, hogy hova jutott el napjainkig a genetika és a genetika teljes egészéhez hol járul jelentősen hozzá a humángenetikai kutatás.

Most van 100 éve, hogy Gregor MENDEL brünni apátnak 7 év kínos gondossággal kivitelezett keresztezéseit ismertető kiskönyve megjelent. MENDEL eredményeiről a brünni Természetvizsgálók Egyesületében 1865 elején két előadásban számolt be. Hasonló keresztezéseket ugyan már előtte is végeztek, de MENDEL géniusza kellett ahhoz, hogy a keresztezési utódnemzedékek tarkaságában olyan törvényszerűségeket tudjon megállapítani, amelyek változatlanul ma is érvényesek. Ez valóban nagy meglátása volt, mert hiszen megállapításaihoz akkor jutott el, amikor még ismeretlen volt a megtermékenyülés mechanizmusa, ismeretlenek voltak a chromosomák és azoknak viselkedése. A mendeli megállapítások alapján 1865 a genetika tudománya kezdetének az éve.

MENDEL korát megelőzte és az akkori idők biológusai a darwini evolúció-tantól elkápráztatva, a szerény és egyáltalán nem látványos mendeli eredményekre nem figyeltek fel. MENDEL-t csak évszázadunk kezdetén fedezték fel újra, amikor hárman, egymástól függetlenül, de egy időben növénykereszte-zéseikkel azonos hasadási számarányokhoz jutottak el. Mindhárman csak ekkor tudták meg, irodalmi utalások alapján, hogy e számarányokat MENDEL elő-tük már 35 évvel megállapította.

1900-ban H. DeVRIES, C. CORRENS és E. TSCHERMAK MENDEL felfedezé-sével kezdődik a mendelizmus korszaka. A mendeli törvények általános érvé-nyessége az úttörő eredményekkel növényre, állatra és emberre egyaránt igazolódik és kialakul a „formális” genetika.

1903 E. ABDERHALDEN: cystinuria domináns öröklése; 1904 W. C. FARABEE: brachy-dactylia dominanciája; 1906 W. E. CASTLE: polyallelia, R. C. PUNNETT: kapcsolódás; 1907 C. C. HURST: szemszínre első monofaktoriális adat; 1909 R. A. EMERSON: multiplex allelia; 1910 E. v. DUNGERN és L. HIRSZFELD: ABO első 2 génpáros genetikai elmélete; 1911 W. BATESON és R. C. PUNNETT: komplementeria; 1923 W. H. TAGLIAFERRO és J. C. HUCK: sarlósejtt anaemia monogénes recesszívítása; 1924 F. BERNSTEIN: ABO 3 allélje; 1926 G. DAHLBERG: ikerszülés öröklődése.

1901-ben megjelenik DeVRIES mutációs elmélete, ami egyik kezdőpontja a napjainkban erősen kiszélesedett *mutagenesis* kutatásnak.

1910 H. J. MULLER: első *Drosophila* mutáns; 1918 H. J. MULLER: populációban egyen-súlyban fennmaradó letális mutánsok; 1922 E. STEIN: radioemanációra növényi mutáns; 1925 G. A. NADSON és G. S. FILIPOV: X-besugárzásra gomba mutáns; 1926 J. HESLOP és P. C. GARRETT: kémiai mutagénné lepke mutáns; 1927 H. J. MULLER és L. J. STADLER: X-besugárzásra *Drosophila* és gabona mutánsok; 1928 A. HOLLAENDER: UV besugárzásra gomba mutáns; 1935 J. B. S. HALDANE, M. GUNTHER és L. S. PENROSE: emberi népességben első mutációs gyakorisá-gi adat; 1942 C. AUERBACH és P. C. KOLLER: alkyláló mutagén agensek; 1959 E. FREESE: a mutáció molekuláris mechanizmusa.

W. ROUX 1883-ban kifejtett gondolata, hogy a chromatin fonal az örök-lődés hordozója, 1902-ben T. BOVERI és W. S. SUTTON chromosoma elméleté-vel bebizonyosodik és C. E. McCLUNG X-chromosoma vizsgálata alapján így kezdetét veszi a *cytogenetika*.

1906 E. B. WILSON: X-chromosoma igazolása; 1909 F. A. JANSSENS: chiasmata elmé-let; 1910 T. H. MORGAN: *Drosophila* kapcsolódások; 1911 T. H. MORGAN és E. B. WILSON: haemophilia és színvakság X-kapcsoltsága; 1913 A. H. STURTEVANT: gének lineáris sorrendje;

1915 M. NAVASHIN: első karyotypus növényeknél; 1917 Ö. WINGE: polyploidia evolúciós szerepe; 1921 T. S. PAINTER: ember X- és Y-chromosomája; 1925 A. H. STURTEVANT: helyezhatóság; 1932 P. J. WAARDENBURG: mongoloidnál chromosoma aberráció lehetősége; 1933 E. HEITZ és H. BAUER: óriás chromosoma; 1935 C. B. BRIDGES: chromosoma térképezés; 1940 M. BARR: sexus chromatin; 1956 J. H. TJIO és A. LEVAN: embernél $2n = 46$; 1959 J. LEJEUNE: első trisomia eset embernél, P. A. JACOBS és C. E. FORD: Y-chromosoma ivarmeghatározó szerepe; 1959–60 E. BEUTLER és M. LYON: X-inaktiválás feltevés.

1902-ben C. C. HURSTnek az allélok és enzimek összefüggéséről és A. F. GARRODnak az alkaptonuria vizsgálata alapján a kémiai individualitásról megjelent közlései után még csak szórványosan jelennek meg olyan vizsgálati eredmények, amelyek lassan a *kémiai genetika* kibontakozásához vezetnek el.

1903 L. CUÉNOT: a szőrszín és enzimek összefüggése; 1907 M. WHELDALE: virágfestékek genetikája; 1908 A. E. GARROD: anyagcsere veleszületett zavarai; 1910 J. E. S. MOORE: dominancia biokémiai alapja; 1911 A. L. HAGEDOORN: gének autokatalizátor szerepe; 1927 R. GOLDSCHMIDT: élettani genetika alapvetése; 1930 M. A. IRWIN: immunogenetika; 1937 B. EPHRUSSI: mutáns lárvák transzplantálása; 1940 C. W. BEADLE és E. L. TATUM: egy-gén-egy-enzim; 1941 K. LANDSTEINER és A. S. WIENER: Rh serologia és genetika; 1944 O. T. AVERY-ék: baktérium transzformálása DNS-sel; 1955 O. SMITHIES: haemoglobin variánsok elektroforézise; 1957 A. G. MOTULSKY: pharmacogenetika.

A kontinuum variációk exakt vizsgálatát W. JOHANSEN kezdeményezi és a *quantitatív genetika* alapvetése így 1902-ben megkezdődik.

1902 W. BATESON: emberi termet öröklésmenete, E. TSCHERMAK: epistasis; 1903 W. JOHANSEN: tiszta származéksor; 1908 H. NILSSON-EHLE: kontinuum variáció többtényezős jellege; 1911 E. M. EAST és H. K. HAYES: *Zea* kontinuum variációk; 1912 R. PEARL: kvantitatív gazdasági értékmérő első mendeli értelmezése; 1941 K. MATHER: polygenia.

Már MENDELnél találunk *populációgenetikai* gondolatot, de az elméleti alapvetés csak 1908-ban kezdődik.

1903 W. JOHANSEN: több phaenotypus egy fajtában; 1906 W. E. CASTLE: beltenyésztés és kiválasztódás, G. U. YULE: környezetre módosulás; 1907 E. M. EAST: beltenyésztett populáció homozigotitása; 1908 G. H. HARDY és W. WEINBERG: populációk kvantitatív mendeli kezelése; 1910 H. S. JENNINGS: genetikai rendszerek populációs következményei; 1916 S. WRIGHT: genetikai és környezeti variáció elkülönítése; 1918 H. J. MULLER: populációban letális mutánssok egyensúlyban; 1920 C. ZENENY: heterozygota szelektív előnye; 1924 J. B. S. HALDANE: természetes kiválasztódás elmélete; 1926 S. S. CHERTERIKOFF: *Drosophila* első kísérletes populáció-vizsgálata; 1930 R. A. FISHER: kiválasztódás genetikai elmélete; 1931 S. WRIGHT: populációk evolúciója; 1934 T. DOBZHANSKY: vadpopulációk chromosoma polymorphismusa; 1940 E. B. FORD: polymorphismus; 1947 T. DOBZHANSKY és B. SPASSKY: X-besugárzott populáció polygén mutáció; 1950 I. M. LERNER: genetikai homeostasis, H. J. MULLER: mutációs terheltség; 1953 C. H. WADDINGTON: genetikai asszimilálás; 1955 A. C. ALLISON: emberi népességekben heterozygoták előnye.

A genetika legújabb területének, a *molekuláris genetikának* kezdetét a genetikai anyagnak a DNS-sel azonosítása jelenti.

1928 F. GRIFFITH: első in vivo baktérium transzformálás; 1930 T. CASPERSSON: sejtalkotók UV-mikroszkópiája; 1944 O. T. AVERY-ék: baktérium transzformálás DNS-sel; 1946 J. LEDERBERG és E. L. TATUM: baktérium rekombinálás, A. D. HERSHEY: coli-phag rekombinálás; 1951 N. D. ZINDER és J. LEDERBERG: baktérium transzdukálás; 1953 J. D. WATSON és F. C. CRICK: DNS model; 1957 V. INGRAM: génmutációra haemoglobin aminosav változás; 1960 F. JACOB és J. MONOD: operon model; 1961 M. W. NIRENBERG, J. H. MATTHAEI, D. LENCYEL és S. OCHOA: in vitro genetikai dekódolás, F. C. CRICK, S. BRENNER és C. YANOFSKY: genetikai kód; 1963 J. CAIRNS: cirkuláris baktérium genom.

Így alakultak ki az elmúlt félévszázadban a felsorolt főbb genetikai irányok. Ezek azonban inkább csak methodologiai sajátosságuk miatt tekinthetők külön kutatási területeknek, mert az erős átfedések miatt egymástól el nem határolhatók. A genetikai megközelítés kiterjed a különféle elméleti és alkalmazott tudomány területekre, ahol mindegyre több közös kérdés merül fel. Napjaink komplex jellegű tudományos kutatásában ésszerűtlen lenne bizonyos kérdéseknek a genetika területéhez való tartozásáról vitatkozni, miként helytelen élesen megkülönböztetni az elméleti alapkutatást és az úgynevezett alkalmazott kutatást is — hiszen csak a szélsőséges esetek határolhatók el. Így aztán az általános genetikus külön *humángenetikai* kutatási irányt se igen különböztet meg. Csak a genetikai problémákat felvető ember, mint a kutatás tárgya az, ami elhatárolható, mert egyébként mindezek az emberrel kapcsolatos genetikai kérdések a közelmúlt, sőt napjaink szokásos osztályozása alapján felsorolható különféle genetikai részterületeken egyaránt felmerülnek.

Ma — sajnos — nemcsak a genetika egészét, de még csak egyes kisebb területeit is alig lehet áttekinteni. A mindegyre jobban felhalmozódó közléstömegben alig lehet eligazodni. Túlságosan sok a közleményekben az adatfelsorolás, túl sok a megisméltelt irodalmi utalás, ami pedig a genetika mai tudományos állását tekintve sokszor egészen felesleges, sajnos azonban a közlemények szerzőinek egyéni szempontjai nem egyszer ezzel ellentétesek. Ez azután oda vezet, hogy hiányzik a valóban újabb előrehaladást jelentő lényegnek rövid összefoglalása és túlsok időt vesz igénybe míg ezt a közlések tömegéből ki lehet emelni. Ezért van az, hogy a sok adatközlés, vagy analitikus közlés mellett oly kevés az újabb szintézisre törekvés.

Ma, amikor mintegy 20 genetikai és 15 humángenetikai és cytologiai folyóirat mellett az új könyvek tömegei árasztják az adatokat és eredményeket, az, aki azért mégsem akar szűkebb kutatási vagy érdeklődési területet elzárkózni, hanem igyekszik legalább valami halvány áttekintést nyerni a genetika egészének előrehaladásáról, megkísérel, hogy legalább saját maga eligazodása számára valamilyen szintetizáló rendszerezést alakítson ki. Természetesen ilyen rendszerezésre törekvés mindig erősen szubjektív, általánosabb érvényessége ezért erősen vitatható is; az egyetlen érv, amivel indokolható, csupán az, hogy „nekem ez így tetszik”.

A genetika alapvetése 100 évvel ezelőtt történt. A klasszikus mendelizmus az elődök öröklődő sajátosságainak utódokba átvitelével és azokban megnyilvánulásával foglalkozott és a szülőkből kiindulva csak néhány közvetlen utódnemzedéket vizsgált. Viszont minden egyes mai egyed egy történeti evolúciós múlttal rendelkező populációnak egy tagja. Ha a genetika egészét nem a kutatási megközelítés módszertana alapján szokásosan megkülönböztetett kutatási irányok szerint rendszerezzük, tehát aszerint ahogy az öröklődés kérdéseit a vizsgálódó igyekszik megközelíteni, hanem a vizsgálat tárgya, vagyis a szerveződött élőlény aspectusából, akkor a genetika egésze két kérdés-csoportból integrálódik. Azok a genetikai kérdések, amelyek arra vonatkoznak, hogy az élőlényben, annak létrejöttében a teljes szerveződöttsége kialakulása során hogyan jönnek létre és mennyiben jelentkeznek, miként nyilvánulnak meg az öröklődő sajátosságok, az *organizációgenetika* területét alkotják. A genetikai kérdések másik nagy csoportját az *evolúciógenetika* foglalja össze, ami a nemzedékeken át folytonosan megtartott genetikai kölcsönös összefüggéseket az egyedek magasabb szerveződöttségű együtteseiben,

a populációkban vizsgálja, amik az evolúciós változásoknak mindenkor csak egy pillanatnyi állapotát mutatják. Így csoportosíthatók a genetikai kérdések egy újabb szintézis hierarchikus rendszerében, nem a vizsgálódó, hanem az élőlény aspectusából.

Hogy meddig jutott el 1966-ig az általános genetikai és hogy a genetikai egészével hogyan integrálódik a humángenetikai (HG) kutatás, némi képet alkothatunk magunknak, ha egészen röviden, csak genetikai fogalmak, problémák, jelenségek kiragadott felsorolásával tüntetjük fel a genetikai vizsgálódások főbb kérdésköreit.

Organizációgenetika

Genetikai anyag. DNS (ritkán RNS) kettős szerepe: genetikai kontinuitás (replikálódás) és genetikai jellemzés (információ átadás). Genetikai „dogma”: egyirányú protein jellemzés, DNS \rightarrow mRNS \rightarrow Protein. Elsődleges génhatás: aminosav sorrend meghatározása (HG — haemoglobinopathia, protein deficiencia, enzymopathia; pharmacogenetika).

Genetikai anyag szerveződése. DNS hordozók: chromosoma, plastis, mitochondrion, episoma. Molekuláris és subcelluláris szerkezet és lemintázódás. Génfogalom, komplex locus, cistron (HG — protein dimer polycistronja). Chromosomaszerkezet és működés, crossing over és rekombinálódás (HG — globinok és génevolúció); szerkezeti átrendeződés (HG — X-transzlokálódás); számbeli változás (HG — trisomia). Utódoknak átadás, meiosis (HG — non-disjunctio).

Gén működés szabályozása a szerveződés szintjein. Molekuláris: reguláció, represszálas, operon model (HG — molekuláris biokémiai pathologia). Chromosomal: heterochromatin, V-helyezethatás, histon szerepe (HG — X-inaktíválás, sexus chromatin). Celluláris: génhatás, génreakció, egy-gén-egy-enzim (HG — pharmacogenetika); nucleo-cytoplasmás kölcsönhatások. Individuális: szöveti kölcsönhatások, hormonális szabályozás (HG — cortison stb. hatás).

Fejlődés genetikai szabályozása. Alapvázlat: kompetens állapot \rightarrow determinálás \rightarrow differenciálódás. Génhatás programozása, génműködés aktiválás térben és időben. Környezethatás, fejlődési homeostasis, morphosis (HG — teratogenesis, phaenokopia, neuropathia; gemellologia).

Genetikai kölcsönhatások (mai mendelizmus). Allélok között: dominancia, kodominancia, dózishatás (HG — trisomia diagnózisa). Nemallélok között és génrendszerek között: főgén, supergén, polygén (HG — normál és kóros jellegek familiáris esetei, genokópiák). Kapcsolódás és asszociálódás, pleiotropia (HG — nemhez kötöttség). Penetrancia és expresszivitás (HG — klinikai tünet jelentkezése és felismerése). Kontinuus, diszkontinuus és quasi-kontinuus variáció, küszöb jelleg (HG — pathorezisztencia).

Evolúciógenetika

Populációgenetika. Populáció egyensúly, gényakoriságok (HG — anthropologiai genetikai). Gameta-arányok változása, egyensúly felborulás; genetikai variabilitás gyarapodása: mutáció, génbeszivárgás, rekombinálódás

(HG — népségekben allél-gyakoriságok, genetikai terheltség, bevándorlás, áttelepülés). Kiválasztódás módjai és hatásuk: adaptív érték és fitness, beltenyésztődés és homozygosis (HG — rokonházasság), polymorphismus és átváltó mechanizmusok (HG — népek aránya, heterozygoták előnye és haemoglobinopathia vagy erythrocyta defektus), chromosomális polymorphismus. Kollektív (genetikai) homeostasis, koadaptálódás, populáció egyöntetűsége. Genetikai sodródás.

Populációrendszerek. Izolálódási mechanizmusok, vándorlás, hibridálódás (HG — izolátumok, rassz-keveredések). Mikroevolúciós változások, fajalakulás (HG — emberi rasszok evolúciója; szociális átöröklődés).

Ez a genetika egészében eligazításra törekvő vázlat kifejezésre juttatja, hogy az élő szervezet szerveződése hierarchikus sorrendjében az egymásra felépülő szinteken újabb és mindegyre bonyolultabb a genetikai sajátosság, a genetikai „kód” jelentkezése. Ez a rövid, talán éppen ezért nem is világos vázlat nem aszerint tagolódik, hogy a vizsgálódó genetikus a genetikai kérdéseket milyen módszertani felkészültséggel és szemlélettel igyekszik megközelíteni, mert hiszen ez a genetikai vizsgálódás tárgyai szerveződétségének genetikai meghatározásában, annak szabályozásában és utódokban való fenntartásában egészen mellékes.

Az általános genetikus nézőpontjából a humángenetika alapkutatásával fejlesztően járul hozzá a genetika egészéhez, azzal integrálódik és csak a genetikai eredmények alkalmazása területein, antropológiában, szociológiában vagy orvostudományokban különíthető el önálló „humángenetika”, bár ott is csak teljesen elmosódó határokkal.

A humángenetika eddig is számos felfedezésével elősegítette az általános genetika fejlődését és kissé ironikus, hogy éppen az az ember, akit a genetikai kutatások kedvezőtlen objektumának tartottak szinte napjainkig, mert hiszen „kísérletezésre nem alkalmas”, genetikai problémáival példaadást, sőt részben megalapozást is adott a napjainkban diadalmasan előrehaladó molekuláris genetikának. A humángenetika ma már eljutott új, szintetizáló szakaszába, amikor korszerű szemlélettel és megközelítéssel veszi sorra a régi kérdéseket, miközben persze újabbak mindegyre felmerülnek. Ezért a humángenetika helyes műveléséhez biztos megsegítést nyújt az általános genetikának nemcsak egyszerű ismerete, hanem tudása és szemlélete is. Természetesen az általános genetikus sokszor tájékozatlan a speciális humángenetikai kérdésekben. De talán éppen a kissé kívülálló érdeklődőnek az elfogulatlanságával, előítéletől mentességével tud segítséget nyújtani a specialista humángenetikusnak is.

Tíz évvel ezelőtt egy hazai helyzetet összegző értékelésben a következő megállapítást tehetjük: „A humángenetikai vizsgálatok területén különös és sajátos a helyzet. Vannak ugyan szórványos újabb eredmények, mégis megdöbbentő az általános közömbösség, sőt helytelen előítélet. Ez viszont sokszor szinte lehetetlenné teszi azon kevesek törekvését, hogy a XX. század tudományos színvonalának megfelelően, mind saját magunk, mind saját leszármazottaink érdekében a humángenetika kérdéseivel foglalkozzanak”. Régebbi törekvéseink nem vezettek eredményre. Már 10 évvel ezelőtt próbálkoztunk az Akadémia szervezetében egy külön humángenetikai kutatócsoport létrehozásával, de hasztalan. Közismert, hogy akkor a hazai tudományt irányító körökben is genetika alatt a primitív hiedelmek, régóta túlhaladott nézetek alapján álló és politikai eszközökkel hatalomra juttatott liszenkói tanokat

értették, amelyek teljesen fumigálták a világ genetikai kutatásainak korszerű eredményeit. Minálunk akkor a társadalmi haladáshoz és a Szovjetunióhoz való ragaszkodás próbája lett a liszenkói tanok elfogadása és ezért e korszak viszonyai között a genetika politikai kérdéssé alakult. Ezt a próbatételt nehéz volt a tudományos meggyőződésük mellett kitartóknak kiállniuk, — úgy ahogy sikerült is, ha nem is mindenkinek és nem törések nélkül. Az idővesztés miatt ugyan kár, hogy csak két évvel ezelőtt sikerült annyit elérnünk, hogy a Magyar Biológiai Társaság elfogadta javaslatunkat egy külön humángenetikai szekció felállítására. De szomorú, hogy csak két év elmúltával érkezünk el a mai naphoz, amikor ez a humángenetikai szekció végre alakuló ülését tarthatja. Azonban ennek a késésnek is van némi előnye, hiszen napjainkban a genetika minálunk is már divatossá válik és így a humángenetikai kutatások töretlenül lendülhetnek fel a közeljövőben, mert mentesülnek az elmúlt évek buktatóitól.

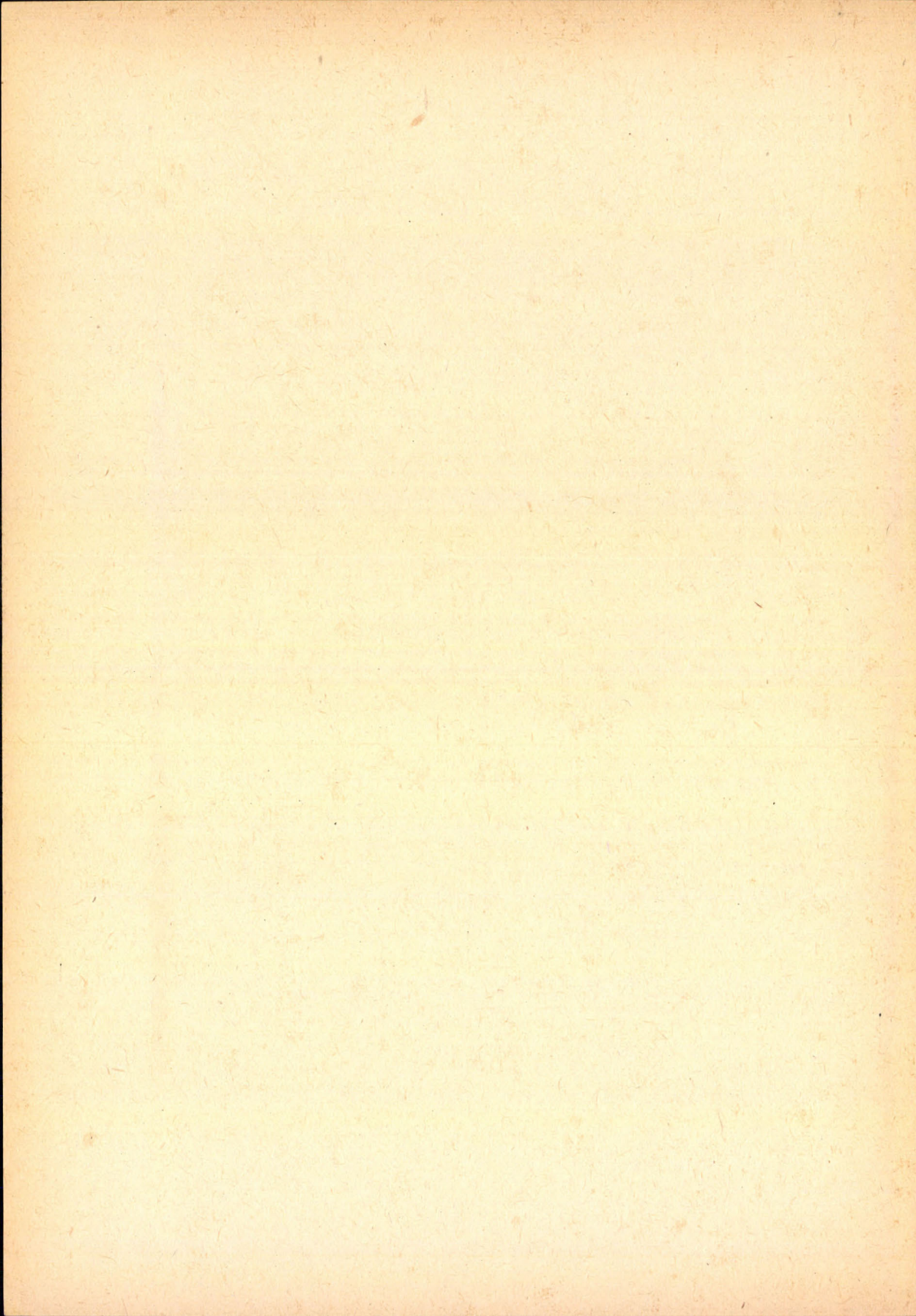
A hazai genetika fejlődésében jelentős mozzanat ennek a humángenetikai szekciónak a megalakulása, ami lehetőséget nyújt, hogy mindazok, akik az emberrel összefüggő genetikai kérdésekkel foglalkoznak, vagy azután érdeklődnek, itten is találhassanak alkalmat a közös kérdések megvitatására. De különösen jelentős lesz ennek a szekciónak kezdeményező működése. Társadalmunk szélesebb rétegeiben csak akkor fog tudatosulni az öröklődés jelentősége, sőt tudományos életünkben is csak akkor várható a genetikai kutatások valóban érdem szerinti értékelése, ha a társadalmunk legkülönbözőbb munkaterületein dolgozó tagjaival a kivétel nélkül mindig találkozó orvosoknak is meg lesz a korszerű genetikai alpműveltsége. Ekkor tud majd nemcsak tudományos életünk, hanem társadalmunk is megfelelően élni mindazokkal az eredményekkel, amelyeket a genetikai kutatások elértek.

HALDANE a népességek mutációs terheltségének kérdésével foglalkozva arra a végső megállapításra jutott, hogy a kérdéstről „még sokat nem tudunk, de ismerni fogjuk ha elég ember akarja, hogy azt megtudjuk”. Sok mindent mi sem tudunk még a genetikáról, hazai múltunk törekvéseiről és eredményeiről, amit sokszor hajlandók vagyunk le is becsülni a külföldi eredményeinek ámulatában és nagyon sok hazai humángenetikai problémát még nem ismerünk. De nem hiszem, hogy valóban képtelenek lennénk arra, hogy ezt, saját jövőnk létjének egyik lényeges kérdését, saját erőnkéből ne tudnánk megismerni és megoldani. Ha talán pillanatnyilag még sok mindent nem is tudunk, remélem meg fogjuk tudni, ha elegen leszünk ahhoz, hogy azt közös összefogással megtudjuk.

*

Előadva a Magyar Biológiai Társaság Humángenetikai Szekciójának 1966. március 24-én tartott első, alakuló szakülésén.

A szerző címe: Dr. GYÖRFFY Barna
Budapest, II., Herman Ottó út 15.
MTA Genetikai Intézete

A TESTFEJLŐDÉSI VIZSGÁLATOK GYAKORLATI VONATKOZÁSAI

Írta: RAJKAI TIBOR

(Debrecen)

Az embertani kutatások igen elterjedt, sok szempontból nagyon fontos területét képezik a testfejlődési vizsgálatok. Jelentőségükről az előttem szólók már bővebben beszéltek. Feladatom csupán annyi, hogy e kutatási terület gyakorlati munkája során felmerülő kérdéseket foglaljam röviden össze.

Már MARTIN [2] felsorolja „Das Lehrbuch der Anthropologie” című könyvében azokat a lehetőségeket, amelyek megkönnyítik a kutató munkáját. Szerinte az iskolák, kollégiumok, laktanyák stb. kiváló lehetőséget adnak számunkra az ilyen irányú felvételi munkához. Ez valóban így is van, de csak részben. Nehézségeket támaszthat pl. a katonaság, ahogy már megtörtént velünk is Debrecenben, de nehézségek lehetnek a preszkoláris korú, elsősorban a hölcsődéskorú gyermekek vizsgálatával kapcsolatban is.

Mielőtt azonban a vizsgálatok helyét és módját részletesen tárgyalni kezdeném, szükségesnek tartom hangsúlyozni azt az általánosan ismert szabályt, hogy minden vizsgálatot a megtervezésnek kell megelőznie. Minden esetben a vizsgálat célja határozza meg a következő tervezési és kivitelezési munkát, annak helyét és módját; egyúttal természetesen befolyásolja a felvételi munka részletességét is.

A testfejlődési vizsgálatok célja többféle lehet.

1. Végezhetjük a testfejlődési vizsgálatokat abból a célból, hogy egy terület ifjúságának *normadatait* meghatározzuk.

2. Ezzel kapcsolatban elvégezhetjük két vagy több különálló, vagy egymástól térben, illetve időben távolálló csoport *normadatainak összehasonlítását*.

3. Az első két célkitűzéssel kapcsolatos kutatás szinte magában hordja a *környezet természetes és mesterséges tényezőinek* a gyermekek testi fejlődésére gyakorolt hatására irányuló kutatásokat is.

4. Kutathatjuk a *szellemi képességek és a testi jellegek összefüggésének* kérdéseit. Itt kutathatjuk a gyermek öröklött szellemi adottságainak, illetve az öröklött adottságoknak a környezeti tényezők hatására bekövetkezett módosult formáinak viszonyát a testi jellegek egyes csoportjaiban talált adatokhoz. Nevezzük ezt *pedagógiai antropológiának*, de nem szabad összetévesztenünk a pedológiával.

5. A fizikai igénybevétel különböző fajtáinak — erősség szerint is — a testi fejlődésre gyakorolt hatását a *sport és munkaantropológia* vizsgálja.

6. A biológiában legújabbban szinte minden területen a kísérletes módszerek hódítanak. Ezért testfejlődési vizsgálatok céljaként is meghatározhatjuk bizonyos tervszerű, általános, meghatározott létszámú csoportra ható

igénybevételnek a testi fejlődésben, annak eltérő voltában mutatkozó hatása vizsgálatát (TTKI sorozatvizsgálatok).

Ez a rövid összefoglalás természetesen nem ad teljes képet, csak vázlatát adja a kutatási lehetőségeknek.

Lássuk mármost, *hiket*, hol és hogyan vizsgáljunk.

Valamely testfejlődési vizsgálat természetesen akkor a legértékesebb, ha a születéstől kezdve a testi jellegek viszonylagos állandóságának elérésig megadja a szükséges normaértékeket. Ezek szerint nőkre, gyermekekre, serdülőkre, ifjakra vonatkozóan, sőt összehasonlítási adatul a felnőttek adatait is tanácsos ugyanabból a csoportból begyűjteni. Éppen ezért a jövőben meg kell találnunk a módját annak, hogy a szülőotthonokban, szülészeti klinikákon, csecsemőgondozókban, valamint a bölcsődékben antropológiai adatfelvételeket végezhessünk — természetesen a megfelelő egészségügyi rendszabályok betartásával. Ennek kieszközlése, az *egyek kutatók számára szükséges általános érvényű engedélyek megszerzése talán egyik feladata lehetne a Témabizottságnak is.* Az óvodák, iskolák (általános, középfokú és felsőfokú oktatási intézményeink) ifjúságának vizsgálata már rendszerint csupán szervezés kérdése. Viszont a hasonló életkort képviselő ipari tanulók vizsgálata csupán az ipari tanulóiskolákban töltött időben válik többé-kevésbé könnyűvé. A katonai szolgálatát töltő, tehát a főiskolai hallgatókkal azonos életkorú férfiak vizsgálata a katonai titoktartás miatt nehézségekbe ütközik. Ennek az akadálnak leküzdése is leginkább központilag látszik lehetségesnek. Az iparban, kereskedelemben, illetve egyéb beosztásban dolgozó középiskolás életkort meghaladó, de még a fejlődés végső fázisait mutató nők vizsgálata ismét szervezési kérdés, bár nem mondható könnyű feladatnak.

E vizsgálatokkal kapcsolatban a tervezés folyamán kell azt is meghatározni, megelégszünk-e, illetve megelégedhetünk-e egyszeri adatfelvétellel, vagy meghatározott számú egyénnek félvévenkénti, évenkénti vizsgálata alapján akarjuk-e kitűzött célunkat elérni. Az eddigi gyakorlatban általában az egyszeri adatfelvételi forma volt általánosabb. Az így megvizsgált különféle életkori csoportokba tartozó gyermekek adatait dolgozták fel. Ezt a vizsgálati módot „*keresztmetszet-vizsgálatai*”-nak nevezzük. A keresztmetszet-adatok nagy létszám esetén nyújtanak ugyan bizonyos felvilágosítást, de a fejlődés menetének pontos elemzésére, a növekedés menetének meghatározására egyedi, vagy csoportos értékek feldolgozása útján nem alkalmas. Ennek okait a következőkben okoljuk meg.

A legutóbbi évtizedek testfejlődési vizsgálatait egyre nagyobb számban az úgynevezett „*hosszmetszet vizsgálatok*” formájában végzik. A hosszmetszet vizsgálatok nem jelentenek egészen új megoldást az embertanban, hiszen a múlt századból is rendelkezünk ilyen felvételekből származó adatokkal, de a legutóbbi évtizedekig szórványosnak mondhatjuk az ilyen eljárás alkalmazását. A hosszmetszeti adatfelvétel tulajdonképpen ismételt vizsgálat, vagyis olyan több éven keresztül végzett adatfelvétel, melynek folyamán ugyanazokat az egyéneket minden évben, vagy minden félévben — természetesen lehetőleg pontosan betartva az egy, illetve féléves időt — megvizsgáljuk.

Napjainkban egyre inkább terjed az ilyen vizsgálatok száma. Megemlítem a debreceni KLTE Embertani Intézetében kezdett hajdúsámsoni hosszmetszeti vizsgálataimat, melyeket 1951-től kezdve állandóan végzek. Eddig négy évfolyam adataiból 178 gyermek jellegeivel rendelkezem I.-től VIII. osztályos korig. A múlt századból igen szép példáját közli a hosszmetszeti

vizsgálatnak BUFFON. Megadja MONTBEILLARDnak saját fia vizsgálata alapján 1855-től 1877-ig nemcsak egyes méretek adatait és nemcsak az abszolút változásértékeket, hanem a növekedésgyorsulás adatait is. Megemlíthetjük itt még BOAS, MEREDITH, ROBERTSON és az újabbak közül elsősorban TANNER nevét, természetesen közel sem merítve ki a felsorolási lehetőségeket.

Csakis a hosszmetzeti vizsgálatokból származó adatok nyújtanak lehetőséget arra, hogy a növekedés menetében tapasztalható *gyorsulásokat* és *lassulásokat*, általában az *intenzitásváltozásokat* megismerhessük, mivel az egyedi értékek abszolút és relatív változásait csakis a hosszmetzeti adatokból számíthatjuk ki. A gyermekek ugyanis — mint nagyon jól tudjuk —, még az azonos életkorúak is, egymásétól és az átlagostól eltérő növekedési, fejlődési menetet mutatnak. Annál inkább áll ez a különböző évjáráthoz tartozókra. Eddigi adataim szerint hasonló eltérések mutathatók ki a tavaszi és az őszi időszakokban született gyermekek fejlődés-növekedésmenetében is.

Ha görbén ábrázoljuk az egyes jellegek változását, vagyis megrajzoljuk egy vizsgált egyén „*egyedi görbéit*”, akkor az egyes méretek görbéin pl. a 6 és a 13—15 éves kor táján igen jelentős kiemelkedés mutatkozik. Ezt SCHMITZ [5] úgy okolja meg, hogy a jellegek változásai nem egyenletesek, hanem azokban lökésszerű nekilendülések tapasztalhatók. E lökésszerűen bekövetkező változások egyedileg néha igen jelentős időbeli eltérést mutatnak.

Találunk azonban az egyes egyedek különféle testméreteiben is ilyen időbeli eltérést (*allometrikus növekedés*). Itt említhetjük meg, hogy igen érdekes adatokat nyerhetünk a testarányok alakulásának megismeréséhez egyes egymással kapcsolatos jellegek mint pl. az ülőmagasság és az alsó végtag hossza, váltási pontjának meghatározása útján is. *Váltási pont* alatt értem azt a pontját a grafikonnak, ahol a kezdetben rövidebb alsó végtag méretértéke magasabbá válik az addig nagyobb ülőmagasság értékénél.

Különös jelentősége van mind testi (szomatikus, élettani stb.), mind lelki szempontból napjainkban a gyorsult (*akcelerált*) illetve a lassult, visszamaradt (*retardált*), késleltetett növekedés, illetve fejlődésmenet ismeretének. A ma egyre általánosabban tapasztalható akceleráció — mint arra az elmúlt év májusában VÉLI György dr. nyíregyházi előadásában rámutatott — nagy mértékben hozzájárul, vagy hozzájárulhat a huliganizmus kialakulásához. Az akcelerációs változások alaktani és élettani vonatkozásait helyesen csak hosszmetzeti vizsgálatok alapján ismerhetjük meg.

Az érési folyamatokkal együttjáró, vagy azokat közvetlenül megelőző szomatikus és fiziológiás változások kutatása is egyre nagyobb teret hódít az embertanban. A pubertással kapcsolatosan következik be a két nem alakbeli elkülönülése. A nemi dimorfizmus kialakulásával kapcsolatosan rá kell mutatnunk arra, hogy a tiszta nemi típus nem mindig található meg. Igen sok és sokféle az átmeneti típus, melyeknek létrejöttében az egyes jellegek növekedésében mutatkozó gyorsulások mértékének nagy jelentősége van. Ezt csakis ismételt vizsgálatok adatai és egyéb, a környezetre vonatkozó adatok kiértékelése alapján érthetjük, illetve okolhatjuk meg.

Ugyancsak a hosszmetzeti adatok teszik lehetővé az egyes méretekben talált *évi változások abszolút és relatív értékének statisztikai feldolgozását*. A növekedés valóságos, nem a különböző egyedekből álló csoportok statisztikai adatai alapján kapott, változásértékei teszik lehetővé a THOMA kolléga által említett *auxogrammok* készítését, vagy olyan eljárások helyes alkalmazását, amilyet pl. PERKÁL [3] cikkében is találunk.

Az *egyedi görbék* értékelésének egyik módja az *átlagok görbéjével* való összevetés. Egy másik módja az elméleti úton szerkesztett ún. *ideális görbékkel* való összehasonlítás. Ilyen pl. a GOMPERTZ-féle görbe. Ennél sokkal többet mond az amerikai gyermekek adatainak értékelésekor a GRANDPREY-féle görberendszer [1] a maga százalékos értékelési lehetőségeivel. Bátorkodom itt megemlíteni az általam szerkesztett *testmagasság/életkor-indexet* [4] amelynek jelentősége az, hogy általános érvényűnek mondható a normális fejlettséget mutató, nem extrém átlagot adó testmagasságú embercsoportok ifjúsága testmagasságbeli fejlettségének megítélésében. Nincs tehát egy népcsoporthoz sem kötve, mint pl. GRANDPREY eljárása. Előnye még az, hogy a testmagasságot, melynek értékelése eddig ilyen értelemben nem történt meg, az életkor alapján 1 cm-es és 1 hónapos pontossággal számszerűen értékeli.

A feldolgozásban is eltérést találunk a keresztmetszeti és a hosszmetzeti adatok között. A keresztmetszeti adatokat csak statisztikai értékelés után használhatjuk fel pl. átlagos korrelációk, regressziós értékek kiszámítása, faktoranalízis stb. céljaira. A hosszmetzetvizsgálatok feldolgozásában röviden összefoglalva nem a statisztikai adatok eltérését kell kutatnunk, hanem az eltérések statisztikai feldolgozását végezhetjük el. Csakis a keresztmetszeti vizsgálatok alapján állapíthatjuk meg pl. a növekedési sebesség és növekedési gyorsulás egyedi értékeit, annak egyedi változásait.

A *hosszmetzeti vizsgálatok* egy módosított ún. *kevert formájáról* is kell még röviden szólnom. Ezt TANNER [6] ajánlja és azt jelenti, hogy nem kell hosszú évekg vizsgálnunk egy-egy gyermeket, hanem csupán kétszer. De ebben az esetben ugyanazon a gyermekcsoporton belül, lehetőleg minél több korcsoport adatait vesszük fel és ugyanazoknak az egyedeknek egy év alatt tapasztalt változásai adnak képet a növekedés menetéről. Minden egyed tehát két életkort (pl. 7 és 8 éves életkort) és a közben tapasztalható változásokat adja, és más gyermek hasonló adatai mutatják a következő évjárat (8 és 9 életév) hasonló adatait. Ez *megközelítésnek jó*, de nem pótolhatja a valódi hosszmetzeti felvételekből származó adatokat.

A *vizsgálat technikai kivételében* is találunk eltérő lehetőségeket. Megtartva természetesen a nálunk szokásos MARTIN-féle mérési, felvételi előírásokat, végezhetjük a felvételeket

1. *egyénenként*, vagyis egy személy összes adatait egymás után véve fel különböző műszerekkel,

2. *több egyénen* egymásután ugyanazzal a műszerrel felvéve a megfelelő méreteket.

Ez a második megoldás — megfelelő szervezéssel és megfelelő helyen — jelentős időmegtakarítást jelenthet, de nem kellő érettségű, kellően nem fegyverezett gyermekeknél — pl. a sorrend megváltozása esetén, ha a gyermek elhagyja helyét és nem megfelelő helyre áll vissza — helytelen adategyűttest, illetve felesleges munkát jelenthet.

Tekintettel arra, hogy — mint arra az előbbiekben utaltunk a — felvételi munkának lehetőséghez képest a teljes pontosságot kell megközelítenie, de e mellett igen nagy jelentősége van a gyorsaságnak is, feltétlenül említenünk kell a *felvételi ív* helyes megszerkesztésének fontosságát is. Az ívben az adatoknak olyan sorrendben kell következniük, mely a méretek egymásutánját a mérőeszközhasználat gazdaságosságának szempontjai szerint tartalmazza. Ennek érdekében el kell tekintenünk sokszor az összetartozó adatok egymás mellett való elhelyezéséről.

Igen lényeges, és a felvételi munkában a legtöbb hiba lehetőségét magában hordó momentum a megfelelő *írnok* megválasztása is. A kellően iskolázott, az e munkában jártas írnok esetén még az sem jelent hibát, ha pl. a vizsgálatot végző szakember eltéveszti a méretek sorrendjét. Ki nem képzett írnok esetén viszont a vizsgálónak egyik szemével állandóan a beírt adatok helyességét, vagy azt kell figyelnie, egyáltalán beírta-e a diktált adatot az írnok. Az alkalmi írnokok betanítása a velük való sok vesződség és a hibák lehetőségének halmaza azt bizonyítja, hogy időben és anyagban többet veszítünk ezzel, mint amennyi az anyagi nyereség azzal, hogy nem fizetjük egy megfelelően képzett egyén útiköltségét.

Ha iskolában végezzük a vizsgálatokat, feltétlenül kérjük a megfelelő nevelő segítségét, hogy a vizsgálati munkát a gyermekek fegyelmezetlensége ne zavarhassa.

Utoljára, de nem utolsó sorban meg kell említenem, hogy végre meg kellene oldanunk azt a körülbelül 10 éve húzódó kérdést, *mi is legyen az a minimum, amit egy testfejlődési vizsgálat során az akadémiai dotáció terhére történő adatfelvétel esetén kötelező felvenni.* Erre vonatkozó előterjesztésemet az alábbiakban bocsátom vitára:

A következő adatok felvételét tartom feltétlenül szükségesnek:

- Név,
- születés helye és ideje (év, hó, nap)
- a vizsgált apjának neve, foglalkozása, iskolai végzettsége és keresete,
- az anya fenti adatai,
- testvéreinek száma, nemek szerint is, esetleges ikrek megjelölésével,
- a megvizsgált családja lakásának nagysága helyiségek szerint,
- a megvizsgált állandó lakóhelye,
- a vizsgálat helye és ideje,
- a vizsgáló neve,
- karöltő,
- ülőmagasság,
- testmagasság,
- szegymagasság,
- vállmagasság,
- ujjmagasság,
- csípőtővismagasság,
- vállszélesség,
- mellkasszélesség és -mélység,
- medenceszélesség,
- tomporszélesség,
- fejkerület,
- nyakkerület,
- mellkaskerület nyugodt légzésnél, teljes be- és kilégzésnél,
- legkisebb és legnagyobb haskerület,
- felkar és alkarkerület,
- comb és lábszárkerület,
- testsúly,
- egész fejmagasság,
- fej-fülmagasság,
- fejhossz és fejszélesség,
- homlok,- arc- és állkapocsszélesség,

- arcmagasság,
 - belső és külső szemzúg,
 - orrmagasság, orrszélesség és orrmélység,
 - fülhossz és fülszélesség,
 - a kéz szorítóereje,
 - arcalak PÖCH szerint,
 - fejalak, vertikális-, laterális és occipitális normában,
 - orrprofil,
 - fülcimpa,
 - szemszín, hajszín, és (esetleg) bőrszín,
 - fiziológiai jelek (vérnyomás, pulzusszám, menarche adatok stb.),
- A fenti — és esetleg más adatok felvételének kötelező voltáról megvitattatás után a Témabizottság döntsön.

Összefoglalás

A testfejlődési vizsgálatok kérdéseit a vizsgálat célkitűzései szabják meg. A célkitűzés alapján állapítjuk meg azt, hogy kiket, hol és mikor vizsgáljunk, és keresztmetszeti vagy hosszmetzeti formában végezzük-e vizsgálatainkat. A vizsgálatokhoz, azoknak jó és pontos végrehajtásához fontos a helyesen szerkesztett felvételi ív és a jól kiképzett, megbízhatóan dolgozó írnök. Hogy a különböző vizsgálók által különböző helyen és időben végzett vizsgálatok minden fontos adatot tartalmazzanak, meg kell állapítanunk a minimális adategyüttest.

*

Előadva az Antropológiai Témabizottság 1965 március 15-i ülésén.

IRODALOM

1. GRANDPREY, M. B.: Range of variability in weight and height of children under six years of ages. — *Child Development*, 4. (1933) 26—35. — 2. MARTIN, R.: *Lehrbuch der Anthropologie*. — Jena, 1928. 1182. — 3. PERKAL, J.: A gyermek súlya, termete és kora közötti kapcsolatok. — *Anthr. Közlem.*, 3. (1959) 79—98. — 4. RAJKAI, T.: Die Bewertung der Körperhöhenentwicklung mit der Anwendung des Indexes Körperhöhe Lebensalter. — *Mitt. d. Sect. Anthropol.* (1962) 5. 27—30. — 5. SCHMITZ, K. L.: Die konstitutions-biometrische Körperbauanalyse. — Düsseldorf, 1950. 55. — 6. TANNER, J. M.: *Growth at adolescence*. — Oxford, 1964. 326.

DIE PRAKTISCHEN BEZIEHUNGEN DER UNTERSUCHUNGEN BEZÜGLICH DER KÖRPERLICHEN ENTWICKLUNG

von T. RAJKAI

(Zusammenfassung)

Die Fragen der Untersuchungen der körperlichen Entwicklung werden von den Zielsetzungen der Untersuchungen bemessen. Auf der Grundlage der Zielsetzung stellen wir fest, wer, wo und wann untersucht werden sollten und ob wir unsere Untersuchungen in querschnittlicher oder in längsschnittlicher Form verrichten sollten. Zu den Untersuchungen, zu ihrer guten und genauer Ausführung sind der richtig verfasste Aufnahmebogen und die gut ausgebildete, verlässlich arbeitende Schreibkraft wichtig. Damit in den von verschiedenen Verfassern, an verschiedenen Ort und Stellen und in unterschiedlicher Zeit wohlgeführten Untersuchungen sämtliche wichtige Daten enthalten seien, müssen wir das minimale Sammeln von Daten festlegen.

A szerző címe: Dr. RAJKAI Tibor
Debrecen, Izsó u. 21.

TANULMÁNYÚTON A SZOVJETUNIÓBAN

(Újfalvy Károly nyomában)

Írta: TÓTH TIBOR

(MNM Természettudományi Múzeum Embertani Tára, Budapest)

Ismeretes, hogy a magyar nép eredetének problémája különösen a múlt század elejétől kezdve számos kutató érdeklődését keltette fel. RECYLY A., MUNKÁCSY B., PÁPAY K., JANKÓ J., VÁMBÉRY Á. a mai Szovjetunió különböző területein végzett etnográfiai illetve embertani adatgyűjtést. Mellettük azonban nem kevésbé fontos tudománytörténeti szempontból ÚJFALVY KÁROLY (JENŐ) tevékenysége. Az erdélyi születésű kutató (1842—1904) a bonni egyetemen végzett és párizsi tanulmányai után 1876-ban a francia Keleti Akadémia magántanáraként vezette első expedícióját Közép-Ázsiába, amelyet 1880-ban megismételt. Szentpétervár, Bécs, Bordeaux, Amsterdam, München, Róma, Budapest, Párizs, Berlin és Moszkva embertani, illetve földrajzi társaságai választották tiszteletbeli vagy levelező-tagjukká. Ez a széleskörű elismerés tükrözte sokoldalú tevékenységét, amennyiben expedíciói során nemcsak a finn-ugor, hanem a türk nyelvterület etnikai csoportjait is egyaránt vizsgálta és számos tanulmányában a magyar nép származásának problémáját komplex módon igyekezett megvilágítani. ÚJFALVY egyike volt azoknak a múlt századvégi magyar utazóknak, akik sokoldalú program teljesítésére vállalkoztak. Az 1964—65-folyamán végzett tanulmányutam idején mindenekelőtt őrá emlékeztem.

A Magyar Tudományos Akadémia Biológiai Tudományok Osztálya által 1963-ban engedélyezett hat hónapos tanulmányutam 1964 szeptember 23. és 1965 június 2. között töltöttem el a Szovjetunió területén a zord téli időjárási viszonyokkal kapcsolatos két hónapos szünet közbeiktatásával. E két hónapnyi szünetet 1964 december 21. és 1965 február 21. között Budapesten töltöttem.

Tanulmányutam célja hármas volt: 1. A magyar nép származásával kapcsolatos összehasonlító embertani adatok gyűjtése kb. 4000 felnőtt egyéntől; 2. A Szovjetunió egyes köztársaságaiban folyó embertani munkálatokkal való megismerkedés; 3. Az antropogenezisre vonatkozó embertani és paleolit kutatások újabb eredményeinek megismerése, szintén a Szovjetunió egyes köztársaságaiban. Ezen kívül a munkatervben szerepelt egyes Anatómiai Intézetek munkáinak megismerése is.

A tanulmányút eredményeit az antropológia és a vonatkozó tudományágak szerint vázolom.

Embertan

Az európai Urál-melléken végzett vizsgálatok központja a Baskir Köztársaság fővárosa, Ufa volt. A metrikus és merológiai adatok gyűjtését Északkelet-, Nyugat- és Dél-Baskiriában, valamint Kelet-Tatáriában végeztem. Az ufai Akadémiai Intézet kutatóinak korábbi eredményeit figyelembe véve a vizsgálatokat a baskir nép törzsi, nemzetségi összetétele szerint 30 faluban végeztem 34 effektív munkanapon. További 28 nap az előkészítésre, átutazásokra volt szükséges. A terepen megtett út kb. 5000 km. Az embertani adatokat 2400 felnőtt egyénnél gyűjtöttem és kb. 40 filmtekercset használtunk el. A felvételek azonban a változó időjárási viszonyok folytán különbözően sikerültek és így csak egy részük lesz felhasználható. Az adatfelvételezést a Jurmat-, Jenej-, Kipesak-, Kesze-, és Üszergan-, valamint Tabün baskir törzsek körében végeztem N. MAZITOV és N. SUNKAROV ufai kutatók kíséretében.

1964 december 2-án az Ufai Akadémiai Intézet tudományos tanácsának ülésén beszámolókat tartottam a terepmunka eredményeiről és az előzetes szakmai észrevételekről. Ennek kapcsán foglalkoztam a mongoloid problémával a baskir nép embertani összetételében, az

uráli rassztípus előfordulásának kérdésével, a bahmutai kultúra (i. u. III—VIII. sz.) etnikumának embertani összetételével a honfoglaló magyarság leletanyagával való összehasonlításban, a toponimika problémájával, az időfaktor szerepével a morfológiailag átalakulásban és végül a magyarság őshazájának kérdésével. A rendelkezésre álló ismeretanyag figyelembe vételével beszámolóim legfontosabb, bár előzetes jellegű következtetése szerint a honfoglaló magyarság nem azonosítható a bahmutai kultúra népességével, vagyis a délrúri késői ugorokkal. MAZSIROV kandidátussal, e kultúra feltárójával már az előadás előtt is hosszú konzultáció keretében közöltem észrevételeimet és a legfontosabb embertani argumentumokat, mivel véleményeink gyökeresen eltértek a kultúra etnikumának eredetéről vonatkozóan. Az előadáson kb. 25 kutató (régész, néprajzos, történész, nyelvész) vett részt.

1964 december 3-án előadás keretében nézeteimet ismételtelen kifejtettem a Baskir Állami Egyetem Lingvisztikai Tanszékén nyelvészek és történészek részére 50 felsőbbéves egyetemi hallgató és 10 oktató (2 professzor, 3 docens, stb.) előtt. Ez alkalommal azonban részletesebben foglalkoztam az őshaza problémájával.

Tanulmányutam első felében még a Kazah Köztársaságban végeztem embertani vizsgálatokat az Alma-Atai területen élő újszűn kazahok körében, akik a szarmatákori uszunok leszármazottai. Ez alkalommal az adatgyűjtésben ISZMAGULOV kazah antropológus nyújtott közvetlen segítséget a 100 férfi és 100 nőnél végzett adatgyűjtés folyamán. Baskirián kívül a tanulmányút elsődleges célját tekintve fontosságban Kazahsztán említendő, ahol összesen 44 napot töltöttem.

1964 december 12-én a KTA Történeti Intézete igazgatójának, NUSZUPBEKOV professzornak a felkérésére előadást tartottam „Az ősmagyarok eredetének problémája” címmel. (Előadásom részletes ismertetése megjelent a KTA Közönlönyének Társadalomtudományi sorozatában, annak 1965 évi 2. kötetében.) Előadásomban ufai beszámolóim tartalmát követtem, de részletesebben foglalkoztam az időfaktor szerepével az arekopyona struktúrájának átalakulásában és az embertani leletanyag ismeretében vázoltam azt a hipotézisemet, mely szerint az ősmagyarok elvándorlása az Urálmellékről a széleskörűen elterjedt nézetekkel ellentétben a VIII. századnál jóval korábban megkezdődött. Vázoltam továbbá másik hipotézisemet, mely szerint a magyar nép etnogenezisének problémái — legalább is embertani vonatkozásban — túllépik a finnugor csoport etnikai történetének kereteit. Ezzel kapcsolatban érintettem az őshaza problémáját s harmadik hipotézisemet az Észak-Káspi mellékre vonatkozóan, melyre már korábban tartott ufai előadásaimban is utaltam. Az alma-atai előadáson kb. 25 fő vett részt a KTA különböző osztályairól.

A Kazahsztánban töltött időt túlnyomó részben tanulmányutam második felében töltöttem el, amikor sor került az Északnyugat-Kazahsztánban élő kipcások vizsgálatának megszervezésére. Mivel váratlanul kiderült, hogy a köztársaság Kusztanaji területén egy magyar csoport él, a szervezést ez irányban szorgalmaztam. A KTA alelnöke SZAKTAGÁN BAISEV közgazdász akadémikus nagy érdeklődést tanúsított terveim iránt és segítségét ígerte. Így 1965 április 7—29 között folytathattam az adatgyűjtést a kusztanaji terület (200 000 km²) Dzsangildi-i és Tobol-i járásában a magyarok, a kipcások és más törzsbeliek között, összesen 400 felnőtt egyénnél. Sajnos az egyes csoportok megoszlása nem alakult kedvezően. A gyűjtőmunka teljes befejezését az időjárási viszonyok lehetetlenné tették, annak ellenére, hogy a központi és járási intézmények maximális segítséget nyújtottak a terv teljesítéséhez. Mégis, a természeti nehézségeket jelentős mértékben ellensúlyozta az a tény, hogy kísérőm a KTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársa SZEITBEK NURHÁNOV maga is kipcák származású, korábban hosszú ideig tanítóként dolgozott a szárükopa-i magyarok között, kitűnően ismerve a helyi adottságokat. A Kazahsztán területén megtett út kb. 8000 km volt.

Tanulmányutam idején az Azerbajdzsán Köztársaság fővárosában, Bakuban ismerkedtem a helyi embertani munkálatokkal REBIJJA MAMED MEHTI KIZÜ—KASZIMOVA antropológusnál. Annak ellenére, hogy az embertani munkálatok az ATA Történettudományi Intézete Néprajzi Osztályának keretében folynak, viszonylag rövid idő alatt a köztársaság különböző járásaiból néhány expedíció keretében ötezer felnőtt egyén adatainak gyűjtését végezték el. Ugyanakkor az igen intenzív régészeti feltárások nagy mértékben gyarapítják a különböző kronológiájú osteológiai gyűjtemények mennyiségét.

1965 március 3-án az ATA Történettudományi Intézetében, Bakuban előadást tartottam a magyar nép etnogeneziséről, annak területi vonatkozásairól, amennyiben elsősorban Nyugat-Káspi-mellék etnikai történeti jelentőségével foglalkoztam. A résztvevő 40 tudományos munkatárs közül többen számos kérdésükkel fejezték ki érdeklődésüket.

A Grúz Köztársaságban az igen intenzíven folyó embertani munkával való megismerkedésre nyílt lehetőség 1965 március 4—23 között. Tbilisziben a Történettudományi Intézet Embertani Osztályának vezetője ABUSELISVILI, a biológiai tudományok doktora adott részletes tájékoztatást. Úgyanott megtekintettem a kraniológiai gyűjteményt, amely 663 tételt foglal magában a neolitikumtól a XVIII. századig; ezen kívül a hevszuri-grúzok kraniológiai szériá-

ján (24 felnőtt egyén) az os malare morfometrikus adatait vettem fel összehasonlítás céljából egy készülőben levő tanulmányomhoz.

1965 március 6-án az Embertani Osztályon tartottam előadást a magyar nép etnogenezi-séről, majd március 16-án az emberi agysúly variabilitásáról. Megjegyzendő, hogy az Osztálynak három kutatója, egy orvosbiometrikusa és egy technikai asszisztense van. Grúziai tartózkodásom idején résztvettem az Abház Történettudományi Intézet évi beszámoló ülésén Szuhumiban. Itt dr. HOTELASVILI előadásában a kaukázusi tenger mellék etnikai embertanának vázlatát adta, melynek vitájában résztvettem.

Grúziában a Dél-Öszét Autonóm Terület fővárosában Chinváliban és Kváisziben folytattam embertani vizsgálatokat 100 osszét férfi körében a helyi régész és történész kutatók segítségével. 1965 március 20-án Chinváliban a Grúz Akadémia helyi intézetében tartottam előadást a magyar nép származásáról. A 30 kutató közül többen a magyarországi jászok vizsgálatának eredményeiről érdeklődtek. Grúzia területén megtett utam 1500 km volt.

A tanulmányút második felében az Üzbek Köztársaság területén Taskentben és Szamarkandban tartózkodtam. A fővárosban részben az ÚTA Történettudományi-Régészeti Intézetében folyó embertani vizsgálatokkal ismerkedtem. Az intézet egyetlen antropológusa ZEZENKOVA kandidátus adott tájékoztatót. Az osteológiai gyűjteményük félezer tétel, melynek gyarapodása az utóbbi években fokozódott jelentős mértékben. Dr. ZEZENKOVA-val főleg a brachykephalizáció problémájáról konzultáltam. Ezenkívül a taskenti egyetem biológiai karának Embertani Kabinetjét kerestem fel, ahol NADZSIMOV docens ismertette a korábbi tanszéki munkálatokat. OSANYIN professzor halála óta az Embertani Kabinet tevékenysége a biológusok anatómiai oktatásán belüli embertani oktató munkára koncentrálódik. A kabinetben van a Közép-Ázsia rasszgenézise szempontjából kulcsfontosságú koraközépkori sejhantauri kraniológiai gyűjtemény. A kollekció egyes példányain intenzív szakmai elemzést végeztem NADZSIMOV kandidátussal, aki még a tervezett etnikai antropológiai vizsgálatokról adott tájékoztatót.

Az Üzbek Köztársaságban mindössze három és fél nap állt rendelkezésemre, azonban ASZKÁROV régész kandidátus kíséretében Szamarkandba utazhattam, ahol 1965 március 27-én LEV professzor felkérésére előadást tartottam az egyetem Történeti-Földrajzi Karán a tudományi munkatársak szemínáriumában az antropogenezis témaköréből, „*A paleolitikum problémái és az ember származása*” címmel. Az előadáson, melyben a tesik-tasi lelet kapcsán egész Közép-Ázsia területének származástani jelentőségével foglalkoztam, geológusok, biológusok, geográfusok, régészek, történészek és nyelvészek vettek részt, közöttük UMNJÁKOV professzor, BARTHOLD tanítványa, továbbá néhány diák.

Grúziai tartózkodásom idején meghívtak a Tadzsik Köztársaság fővárosába, Düsambéba, ahol négy napot töltöttem. Az embertani munkálatokról, amelyek a TTA Történettudományi Intézetének embertani szektorában folynak, KIJÁTKINA antropológusnő tájékoztattott. A gyűjtemény kialakítása nevezett kutatónak, OSANYIN professzor tanítványának vezetésével csupán 10 évvel ezelőtt kezdődött meg, s jelenleg a bronzkortól a középkorig bezáróan 300 tétel foglal magában. A folyamatban levő intenzív régészeti ásatások jelentős sorozatokkal gyarapítják a jelenleg még kis gyűjteményt. Dr. KIJÁTKINA szíves engedelmével 70 szkíta-, és uszrusán kori koponyán végeztem az os malare morfometrikus adatainak gyűjtését. Megismerkedtem nevezett antropológus készülő kandidátusi disszertációjának egyes fejezeteivel.

Düsambéban tartózkodásom idején felhasználtam az alkalmat arra, hogy a nemzetközi szakmai közvéleményben számos vitát kiváltó Yeti, vagyis a jégkorszak óta túlélő „hőember” körülményeire vonatkozó tényekkel ismerkedjem. Ezt fontosnak tartottam, mivel a megalapozatlannak látszó hírek bizonyos kételkedést váltottak ki az eddigi tudományos állásponttal szemben „ma is élő ősember” javára. KIJÁTKINA antropológusnő kíséretében konzultációt folytattam a Tadzsik Egészségügyi Minisztérium epidemiológiai állomásának munkatársával, ZÜKOV orvosdoktorral, aki részletes tájékoztatót adott arról, hogy személyesen jelen volt a Yeti boncolásánál a Pámír közigazgatási központjában Horogban, illetve Düsambében. Közölte az elejtett lény méret- és súlyadatait, valamint szőrzetének pigmentációját, melynek alapján kétségtelenül alacsonyabbrendű majomról lehet szó. Tehát az antropogenezis szempontjából a Yetinek nem lehet tulajdonítani különösebb filogenetikai jelentőséget. Ez volt a konzultációban kialakult közös véleményünk.

Düsambében a TTA Történeti-Régészeti Intézete osztályvezetője LITVINSZKIJ kandidátus felkérésére 1965 március 30-án előadást tartottam „*Az antropológia helyzete Magyarországon*” címmel. A résztvevők, kb. 25 kutató, szakmai és szervezési kérdésekben nyilvánítottak érdeklődést.

Fentiekén kívül a leningrádi Embertani Osztály tevékenységével ismerkedtem, ahol GINZBURC professzor adott részletes tájékoztatót 1965 májusában. Ugyanott tartottam előadást a magyar nép származásának problémáiról. Korábbi ufai, alma-atai, bakui, thbiliszi előadásaim struktúráját követve ez alkalommal a primér taxonómiai jellegek analízisének jelentőségével foglalkoztam, továbbá a bahmutai kultúra népessége és a honfoglaló magyarok származásáról.

zási kapcsolatának kérdésével, a kusztanaji területen élő magyar törzs származástörténeti jelentőségével, valamint az Észak-Kaspi-melléki őshaza-hipotézis argumentálásával. A több hozzászóló közül GINZBURG professzor az Észak-Káspi-mellékre vonatkozó elgondolások újszerűségét emelte ki.

Moszkvában a SzUTA Néprajzi Intézete Embertani Szektorában tanulmányutam első és második felének végén egyaránt rövid beszámolókat tartottam végzett munkámról. A konzultációk közül a BUNAK, DEBEC, ROCINSZKIJ, TROFIMOVA professzorokkal, valamint GLADKOVA, ZENKEVICS és RÜCSKOV kandidátusokkal folytatottakat emelhetem ki.

1965 május 10-én a Lomonoszov Egyetem Embertani Kutató Intézetében NYESZTURH professzor felkérésére előadást tartottam a moszkvai Természettudományi Társulat embertani szekciójában „Az agysúly variabilitása a *Homo sapiens*nél” címmel. A témához többek között NYESZTURH, ROCINSZKIJ, GLADKOVA és GLESER szolt hozzá. SEVCSENKO professzornő az embertani kutató intézet primatesi agyvizsgáló laboratóriumának vezetője hosszabb felszólalásban foglalkozott az előadás témájának, a vizsgálatba bevont anyag nagy mennyiségének és a fiziológiai szempontok alkalmazásának jelentőségével.

1965 május 18-án a SzUTA Néprajzi Intézete Embertani Szektorában résztvettem ISZMAGULOV kazah antropológus kandidátusi disszertációjának védésén. Felszólalásomban kiemeltém, hogy a disszertáció fontos adalék a népvándorláskor embertani problémáihoz, s nemcsak Közép-Ázsia népeinek etnogenezise szempontjából jelentős, hanem a Duna-medence hasonló témaköre számára is. 1965 május 22-én az Embertani Tanszéken résztvettem a tanszékvezető ROCINSZKIJ professzor 70. születésnapjával kapcsolatos jubileumi összejövetelel. Ezen kívül ugyanott egy bronzkori széria kiegészítő vizsgálatát végeztem el. Moszkvai tartózkodásom idején megtekintettem GERASZIMOV professzor rekonstrukciós laboratóriumát.

Auxiliaris természettudományok

Tanulmányutam idején Moszkvában a SzUTA Földtani és Földrajzi Intézeteiben FJODOROV, NEJTSADT és DZERDZEJEVSZKIJ professzoroknál Észak-Káspi-mellék paleoklimatológiai vizsgálatának eredményeiről konzultáltam, a Lomonoszov Egyetem Földrajzi Tanszékének munkatársával (JEVEJEV docens) pedig a kusztanaji terület földrajzi kutatásaira vonatkozóan. Tbilisizben az országos múzeum Geológiai Tárában GABASVILI doktornő ismertette a terziár-kori *Udabnopithecus*-maradványokat, BURCSÁK—ABRAMOVICS professzor pedig a Kaukázus paleontológiai kutatásairól tájékoztatott, GABUNIJA doktorral együtt. Ezenkívül DAVITASVILI akadémikusnál az evolúció általános problémáiról konzultáltam.

Düsambéban SZTANJUKOVITS és AGAHANJANC földrajzszakosok ismertették a Pámírra vonatkozó legújabb növényföldrajzi kutatások eredményeit, amelyeknek ökológiai szempontból is nagy jelentősége van, s többek között megerősítik STONOR angol geográfus Himalaya expedíciójának észrevételeit. Ismeretes, hogy STONOR komplex vizsgálatok után argumentálta az ősemberszerű lény jelenkori létezésének tarthatatlanságát. A Tadzsik Akadémia elnökségében a neves szovjet mikrobiológus-genetikus, TYIMOFEJEV—RESSZOVSKIJ akadémikus 1964 októberében „A különböző szintű organizmusok és a földi élet tanulmányozása” címmel tartott előadásában negatív értékelte az ősemberszerű lény jelenkori létezésének lehetőségét. Erről dr. AGAHANJANC, valamint a TTA főtitkár-helyettese, dr. BELJAKOV tájékoztatott düsambéi tartózkodásom idején.

Bakuban az Orvostudományi Intézet Biológiai Tanszékének munkájával, az Anatómiai Osztály vezetője GADZSIJEV professzor ismertetett meg. Grúzai tartózkodásom idején viszont megismerkedtem a tbiliszi Experimental—Morfológiai Intézet tevékenységével. Igazgatója, dr. DZSAVAGISVILI, valamint az Anatómiai Osztály vezetője dr. GIBRADZE ismertette nemcsak az anatómiai, hanem a histológiai és kórbonctani osztályok továbbá a biokémiai laboratórium, a röntgenanatómiai kabinet és a citológiai laboratórium munkáját. GIBRADZE ezenkívül közölte, hogy a főváros egyik kórházában szervezés alatt van egy humángenetikai laboratórium. Grúzai tartózkodásom idején két napot töltöttem az Abház Autonóm Köztársaság fővárosában, Szuhumiban. Itt megismerkedtem a majomkísérleti telep helyzetével, kialakulásának történetével. A telep helyettes vezetője, dr. LJAGUTINA, a fiziológia professzora adott részletes tájékoztatót. Elmondotta, hogy a telepnek 46 tudományos munkatársa (köztük 5 doktor, 32 kandidátus) van. Az utóbbi években a primatesek köréből összehasonlító izomtani vizsgálatokat végeztek, melyeket most publikálnak. Alma-Atában többórás konzultáción ismerkedtem az Orvoskar Anatómiai Tanszékének tevékenységével és koponyagyűjteményével. BUKEJHÁNOV és SÁKENOV docensek, a tanszék vezetői, valamint ROMANOVA asszisztensnő ismertette az antropológia és a medicina határos problémáira vonatkozó nézeteit.

Auxiliaris humántudományok

A féléves tanulmányút idején Moszkvában, Leningrádban, Alma-Atában, Bakuban, Tbilisziben, Düsambében és Szuhumiban, továbbá Taskentben és Szamarkandban megismerkedtem a paleolitikum értékes gyűjteményaival. Mindenütt messzemenő részletes tájékoztatást adtak. Ismeretes, hogy különösen intenzív kutatásokat folytatnak a Szovjetunió kaukázusi és közép-ázsiai területein a paleolitikum korai szakaszával kapcsolatban. Különösen figyelemre méltóak a Grúziában folyó vizsgálatok, ahol TUSCSAMBRAMISVILI kandidátus közlése szerint a viszonylag kis területű és kis lélekszámú köztársaságban kilencen foglalkoznak a paleolitikum kutatásával. Szuhumiban megtekintettem a Jastuhról származó acheuli eszközanyagot is. Ismeretes, hogy az utóbbi években a Kaukázus területén a paleolitikum leletei nemcsak folyó-terraszokról kerültek elő, hanem barlangi rétegekben is. Ebből a szempontból különösen a grúziai Dzsrucsula-, és az azerbajdzsáni Azüh-barlang leletei említendők, melyeknek leletanyagát szintén módomban volt megtekinteni.

Külön kell szólni a bakui és tbilisi Régészeti Osztályok mellett működő kémiai laboratóriumokról, azok technikai és személyi ellátottságáról. A nevezett intézményekben nemcsak a vezetők kandidátusok, hanem számos munkatárs is tudományos fokozattal rendelkezik.

A toponimika problémáiról főleg moszkvai, leningrádi, alma-atai és bakui, valamint ufa-i nyelvészekkel konzultáltam. A finnugrisztika és a turkológia művelői egyaránt elismerték a tanulmányút embertani adatainak fontosságát. Alma-Atában és Chinváliban valamint Ufában különösen az etnográfiai párhuzamok elemzésének fontosságát emelték ki.

A tanulmányút idején megtekintettem a Szovjetunió egyes köztársaságainak központi társadalomtörténeti kiállításait, valamint az alma-atai és leningrádi származástörténeti és a tbiliszii várostörténeti kiállításokat. Szakmuzeológiai szempontból és a kiállítás technikai szintjét tekintve ezeknek mindegyike kiemelkedőnek tartható.

Összefoglalás

Féléves tanulmányutam egészében pozitíven értékelhető. Az embertani adatokat a moszkvai antropológiai iskola vizsgálati lapjainak programja szerint gyűjtöttem 3100 felnőtt egyénnél, ami azt jelenti, hogy 47 metrikus és merológiai-leíró jelleg alkalmazásával 145 000 adatmegfigyelést rögzítettem. Mindamellettt e vonatkozásban az eredeti tervet csupán 80%-ra sikerült teljesítenem.

A tanulmányút idején számos esetben (Moszkva, Leningrád, Alma-Ata, Ufa) könyvtári anyagokat is tanulmányoztam. A tanulmányút idején 10 tudományos előadást tartottam kb. 300 szakember részére, valamint 38 népszerűsítő előadást kb. 1800 dolgozó előtt. A különböző kutatóintézetekben összesen 101 szakemberrel (26 antropológus; 8 anatómus, fiziológus; 5 paleontológus, geológus; 5 geográfus; 2 kémikus; 26 régész; 8 etnográfus; 13 nyelvész és 8 történész) konzultáltam. A terv teljesítése érdekében Moszkvától az egyes köztársaságokon keresztül Moszkváig 42 000 kilométert utaztam. A tanulmányút idején az összes központi és vidéki intézményektől maximális segítséget kaptam, amely lehetővé tette hogy a számos esetben kedvezőtlen időjárás ellenére munkatervemet minél jobban teljesítsem.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a Szovjetunió köztársaságainak tudományos élete a jó szervezethez és a dinamikus, eredményes tevékenység benyomását keltette. A jövőben nemcsak a moszkvai és leningrádi, hanem a különböző fővárosokban levő tudományos intézményekkel is fokozni kellene a szakmai kapcsolatokat. Végül hálás köszönetemet fejezem ki hazai akadémiai és múzeumi főhatóságainknak, hogy lehetővé tették ezt az eredményesnek tartható tanulmányutat.

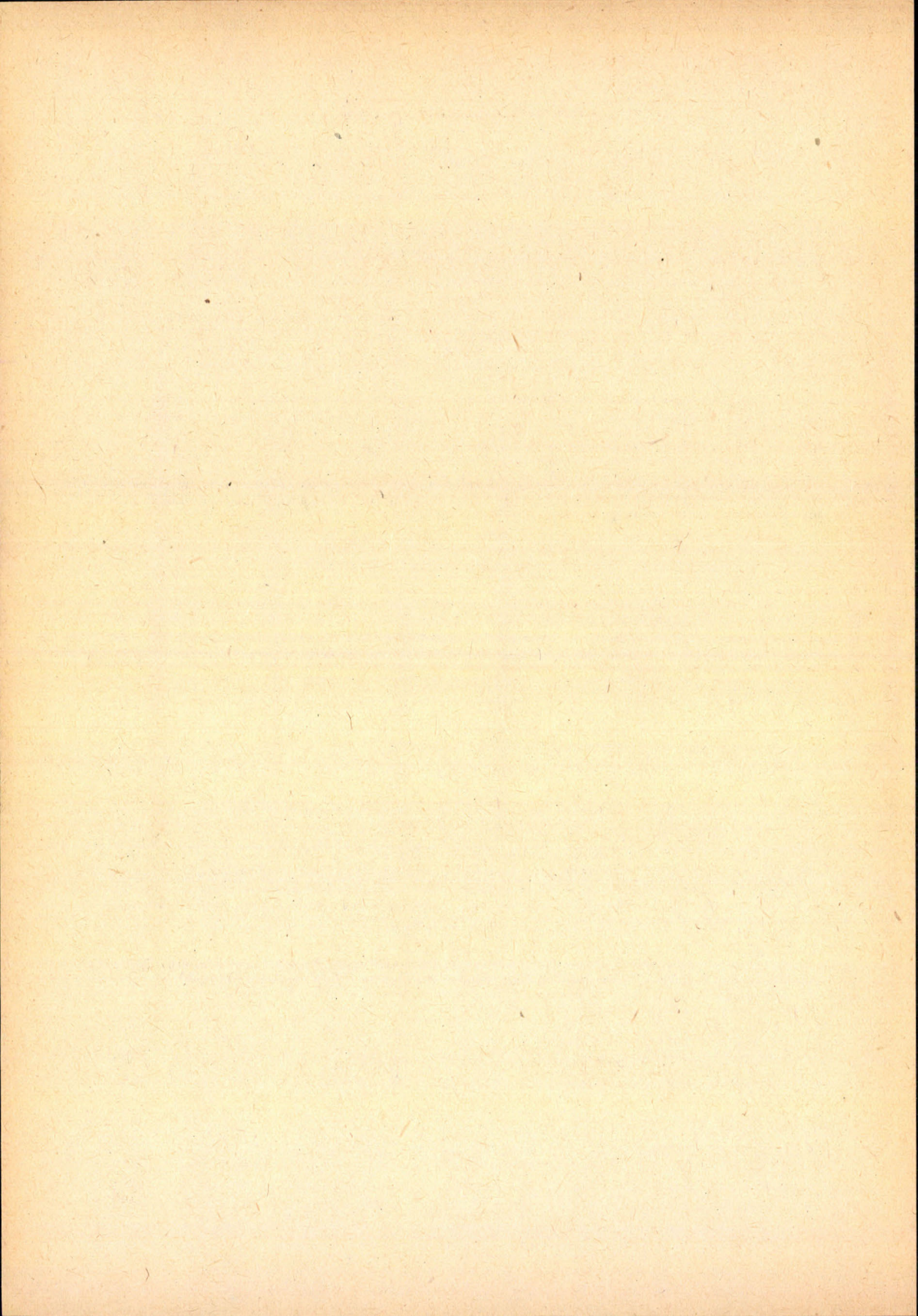
*

Előadva a MNM Természettudományi Múzeum főigazgatóságán az Embertani, az Állattani és az Őslénytani Tár munkatársai részére 1966 május 27-én rendezett ülésen.

A szerző címe: Dr. TóTH Tibor

Budapest, VI. Bajza u. 39.

MNM Természettudományi Múzeum Embertani Tára

AZ ANTROPOLÓGIA TÁRGYKÖRÉBE TARTOZÓ, VAGY AZT ÉRINTŐ HAZAI IRODALOM BIBLIOGRÁFIÁJA (1965)

Összeállította: DR. FARKAS GYULA
(József Attila Tudományegyetem Embertani Intézete, Szeged)

Az Anthropologiai Közlemények kilencedik kötetében jelent meg Dezső Gyulával közösen összeállított bibliográfiánk, amely a legutóbbi 12 év antropológiai irodalmát tartalmazza. Az irodalom rendszerezésénél jelenleg is legutóbbi bibliográfiánkban kidolgozott eljárást követjük.

Folyóiratmutató

<i>Acta Arch. Hung.</i>	= Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
<i>Acta Biol. Debr.</i>	= Acta Biologica Debrecina, Debrecen
<i>Acta Biol. Szeged</i>	= Acta Universitatis Szegediensis, Acta Biologica, Szeged
<i>Acta Ethn. Hung.</i>	= Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
<i>Ann. Hist.—Nat. Mus. Nat. Hung.</i>	= Annales Historico—Naturales Musei Nationalis Hungarici, Budapest
<i>Anthr. Hung.</i>	= Anthropologia Hungarica, Budapest
<i>Anthr. Közlem.</i>	= Anthropologiai Közlemények, Budapest
<i>Anthropologie</i>	= Anthropologie, Brno
<i>Arch. Ért.</i>	= Archaeológiai Értesítő
<i>Arch. Rozhl.</i>	= Archeologické Rozhledy, Praha
<i>Biol. Abstracts</i>	= Biological Abstracts, Philadelphia
<i>Biol. tan.</i>	= A biológia tanítása, Budapest
<i>Borsodi Szle.</i>	= Borsodi Szemle, Miskolc
<i>Búvár</i>	= Búvár, Budapest
<i>Comm. Bibl. Hist. Med. Hung.</i>	= Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungaricae (az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei), Budapest
<i>Current Anthr.</i>	= Current Anthropology, Chicago
<i>Demográfia</i>	= Demográfia, Budapest
<i>Egészségtudomány</i>	= Egészségtudomány, Budapest
<i>Élet és irodalom</i>	= Élet és irodalom, Budapest
<i>Éltud.</i>	= Élet és tudomány, Budapest
<i>Élővilág</i>	= Élővilág, Budapest
<i>Fogorv. Szle.</i>	= Fogorvosi Szemle, Budapest
<i>Gyermekgyógyászat</i>	= Gyermekgyógyászat, Budapest
<i>L'Anthropologie</i>	= L'Anthropologie, Paris
<i>Magyar Jog</i>	= Magyar Jog, Budapest
<i>Mitt. d. Sekt. Anthrop.</i>	= Mitteilungen der Sektion Anthropologie der Biologischen Gesellschaft in der DDR, Berlin.
<i>Morph. Ig. Orv. Szle.</i>	= Morphologiai és Igazságügyi Orvosi Szemle, Budapest
<i>Módsz. Közlem.</i>	= Módszertani Közlemények, (a Szegedi Tanárképző Főiskola lapja), Szeged
<i>Múz. Közl.</i>	= Múzeumi Közlemények, Budapest
<i>Orv. Hlap.</i>	= Orvosi Hetilap, Budapest
<i>Przl. Antr.</i>	= Przegład Antropologiczny, Wrocław
<i>Sportélet</i>	= Sportélet, Budapest

<i>Ttud. Közl.</i>	= Természettudományi Közöny, Budapest
<i>Testn. Sporteü. Szle.</i>	= Testnevelés- és Sportegészségügyi Szemle, Budapest
<i>Testn. sporttud.</i>	= Testnevelés- és sporttudomány, Budapest
<i>Univerzum</i>	= Univerzum, Budapest
<i>Valóság</i>	= Valóság. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Társadalomtudományi Folyóirata, Budapest
<i>Vigilia</i>	= Vigilia, Budapest
<i>Világosság</i>	= Világosság. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat folyóirata Budapest

1. Bibliográfiai munkák

1. EIBEN OTTÓ: Dr. Bartucz Lajos professzor szakirodalmi munkásságának jegyzéke. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 1. 21–27.
2. FARKAS GYULA—DEZSŐ GYULA: A magyar antropológia bibliográfiája 1952–1964). = Anthr. Közlem. 9. 1965. 4. 157–235.

2. Kézikönyvek és önálló munkák

3. CERAM, C. W.: A régészet regénye. Gondolat Kiadó. Bp. 1965. 2. kiad. 336 o. 16 t.
Rec.: — — : Ttud. Közl. 9/96/. 1965. 10. 479.
4. GÁBORI MIKLÓS: A késői paleolitikum Magyarországon. Régészeti tanulmányok. III. Akadémiai Kiadó. Bp. 1964. 85 o.
5. GYÓRFFY GYÖRGY: Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései. Gondolat Kiadó. Bp. 1965. 274 o.
6. HARANGHI LÁSZLÓ: Gerontological Studies on Hungarian Centennariens. Akadémiai Kiadó. Bp. 1965.
7. HORTI JÓZSEF—MIKLÓSSY LAJOS: Amíg az egysejtűből ember lett. Gondolat Kiadó. Bp. 1965. 269 o.
Rec.: K. I.: Ttud. Közl. 9(96). 1965. 10. 526. — — Ttud. Közl. 9(96). 1965. 10. 478.
8. JUVAN CZ IRÉNEUSZ: Index-tulajdonságok szerepe az orvosi és biológiai kutatásban. Akadémiai Kiadó. Bp. 1965. 98 o.
Rec.: FARKAS GYULA: Anthr. Közl., 10. 1966. 4. 117. — Ttud. Közl. 9(96). 1965. 10. 478
9. ÖKRÖS SÁNDOR: The heredity of papillary patterns. Akadémiai Kiadó. Bp. 1965. 174 o.
10. VÉRTES LÁSZLÓ: Az őskőkor és az átmeneti kőkor emlékei Magyarországon. Akadémiai Kiadó. Bp. 1965. 385 o. 45 t.

3. Tankönyvek, egyetemi jegyzetek

11. MALÁN MIHÁLY: Az ember szervezete és működése. Funkcionális anatómiai és egészségügyi alapismeretek. I. rész. (III. éves biológia-vegytan szakos hallgatók számára). Tankönyvkiadó. Bp. 1965. 117 o. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen. Természettudományi Kar.

4. Munkaértékelések, beszámolók, tanulmányutak

12. EIBEN OTTÓ: Beszámoló a Német Biológiai Társaság „Schulbiologie” Sectiojának nagygyűléséről. = Biol. tan. 4. 1965. 5. 158—159.
13. EIBEN OTTÓ: A német antropológusok „Testalkat és teljesítmény” c. kongresszusa Erfurtban. = Testn. Sporteü. Szle. 6. 1965. 4. 241—243.
14. FEHÉR MIKLÓS: Bartucz Lajos és az ethnikai embertani kutatások. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 1. 17—19.
15. GÁBOR István: Beszámoló a Pathologus-Anatomus-Igazságügyi Orvosi Szakcsoport 1964. évi nagygyűlése igazságügyi orvosi sectiojának üléséről. (FEHÉR Miklós embertani-örökléstani előadása). = Morph. Ig. Orv. Szle. 5. 1965. 228—229.
16. LIPTÁK PÁL: Bartucz Lajos és a történeti embertani kutatások. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 1. 11—13.
17. MALÁN MIHÁLY: Embertani Szakosztályunk működése az 1964. évben, tehát működésünk 13. és 14. esztendejében. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 2—3. 122—124.
18. NEMESKÉRI JÁNOS: Bartucz Lajos munkásságának méltatása. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 1. 7—10.
19. THOMA ANDOR: Bartucz Lajos ősemberkutatói munkássága. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 1. 15.

5. Életrajzok, nekrológok, megemlékezések

20. EIBEN OTTÓ: Jubileusz osiemdziesięciolecia profesora L. Bartucza. = Przl. Antr. 31. 1965. 1. 75—82.
- 20/a. EIBEN OTTÓ: Prof. Bartucz 80 Jahre alt (Sein Leben und seine Tätigkeiten) = Anthropologie, 3. 1965. 1. 40—47.
21. MALÁN MIHÁLY: Johann Gregor Mendel az örökléstan megalapítója és a mendelizmus. = Éltud. 20. 1965. 45. 2115—2120.
22. TASNÁDI-KUBACSKA ANDRÁS: A 30 éve megjelent BÚVÁR alapítójára, Lambrecht Kálmánra emlékezünk. = Búvár. 10. 1965. 1. 4—5.
23. TÖRŐ IMRE: Üdvözlő beszéd (Bartucz Lajos 80. születésnapján). = Anthr. Közlem. 9. 1965. 1. 5.
24. — —: Dr. Bartucz Lajos. = Ttud. Közl. 9(96). 1965. 12. 546.

5/a. Ismertetések

25. —a—: Törő Imre—Csaba György: Az ember normális és pathológiás fejlődése. = Morph. Ig. Orv. Szle. 5. 1965. 1. 72.
26. BUDVÁRI RÓBERT: Berg, K.: Új emberi szérumsoportrendszer — az Lp tulajdonság. = Orv. Hlap. 106. 1965. 4. 183—184.
27. CHAMLA, M.—C.: Thoma, A.: The dentition of the Subalyuk Neandertal child. Zschr. Morph. Anthr. 54. 1963. = L'Anthropologie. 69. 1965. 5—6. 566—567.
28. CHOCHOL, J.: Boross, M. M.—Nemeskéri, J.: Ein bronzezeitlicher Nierenstein aus Ungarn. Homo. 14. 1963. 149—150. = Arch. rozhl. 17. 1965. 5. 746.

29. DROZDOWSKI, ZB.: Lipták, P.: Antropologiceseszkie problemi epohi perezelenija narodov v Karpatszkom basszeine. Vopr. Antr. 14. 1963. 15–24. = Przl. Antr. 31. 1965. 1. 185.
30. EIBEN OTTÓ: Saller, K.: Leitfaden der Anthropologie. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 2–3. 119–121.
31. EIBEN OTTÓ: Colbert, E. H.: Die Evolution der Wirbeltiere. Eine Geschichte der Wirbeltiere durch die Zeiten. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 4. 238.
32. EIBEN OTTÓ: Heberer, G. szerk.: Menschliche Abstammungslehre. Fortschritte der Anthropogenie 1863–1964. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 4. 237–238.
33. ENDES PONGRÁC: Törő I. — Csaba Gy.: Az ember normális és pathológiás fejlődése. = Orv. Hlap. 106. 1965. 27. 1292–1294.
34. FILEP, A.: Fehér Géza — Éry Kinga — Kralovánszky Alán: A Középduna-medence magyar honfoglalás és kora Árpádkori sírleletei. = Acta Ethn. Hung. 14. 1965. 1–2. 212.
35. GARANCZY MIHÁLY: Kontra György — K. Bócz István: Az emberi test képekben. = Élővilág. 10. 1965. 2. 112.
36. GERHARDT, K.: Dezső, Gy. — K. Éry, K. — Harsányi, L. — Huszár, Gy. — Nemeskéri, J. — Nozdroviczky, S. — Thoma, A. — Tóth, T. — Wenger, S.: Die spätmittelalterliche Bevölkerung von Fonyód. Anthr. Hung. 6. 1963. 1–166. = Homo. 16. 1965. 2. 126.
37. HERENDI VILMOS: Kiracsenkov, A. J. — Vinterhalter, O. V.: Gerincoszlop és testtartásváltozások fiatal evezősöknél. = Testn. Sporteü. Szle. 6. 1965. 4. 253–256.
38. j. f.: Barkóczy, L. — B. Bónis, É. — Bökönyi, S. — L. Kovrig, I. — Lengyel, I. — Mozsolics, A. — Patay, P. — Soproni, S. — B. Thomas, E. — Török, Gy. — Vértes, L.: Die Geschichte der Völker Ungarns. Bp. 1963. = Arch. Rozhl. 17. 1965. 1. 119–120.
39. KALISZEWSKA, M. D.: Eiben, O. — Eiben, M.: Neuere Angaben über die Körpermasse der westungarischen Neugeborenen. Anthropologie, 1. 1963. 2. 49–52. = Przl. Antr. 31. 1965. 1. 156.
40. KALISZEWSKA, M. D.: Eiben, O.: Über die Periodizität des Wachstums des Kindes. Anthropologie, 1. 1963. 2. 53–60. = Przl. Antr. 31. 1965. 1. 156–157.
41. KODOLÁNYI JÁNOS: Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini Habitus. = Acta Ethn. Hung. 14. 1965. 1–2. 218–220.
42. MALINOWSKI, A.: Schranz, D.: Zahnbetterkrankungen der längsvergangenen Zeit. Zschr. Morph. Anthr. 52. 1962. 347–354. = Przl. Antr. 31. 1965. 1. 169–170.
43. MALINOWSKI, A.: Schranz, D. — Huszár, Gy.: Caries Findings on Prehistoric Human Dentition from Hungary. Zschr. Morph. Anthr. 52. 1962. 141–154. = Przl. Antr. 31. 1965. 1. 167.
44. ms: Bugyi, B.: Röntgenologische Untersuchungen von Alterveränderungen der Symphysis pubis, des Schlüsselbeines und der Scapula. Mitt. Anthr. Gesell. DDR. 8. 1963. 23–27. = Arch. rozhl. 17. 1965. 2. 298.
45. ROTH—LUTRA, K. H.: Thoma, A.: The dentition of the Subalyuk Neanderthal child. Zschr. Morph. Anthr. 54. 1963. 127–150. = Biol. Abstr. 46. 1965. 21. 7455.
46. SAS MIHÁLY: W. J. Francis, A. J. Obstet: A menarche előtt oophorekto-mián átesett leányok későbbi fejlődése. Gynaecol. Brit. Commonw. 1964. 71. 773–783. = Orv. Hlap. 106. 1965. 4240.

47. SOPRONI SÁNDOR: Lipták Pál: Budapest avarkori népességének antropológiája I. (Budapest—Népstadion). Budapest Régiségei. 20. 1963. 237—333. = Arch. Ért. 92. 1965. 1. 98.
48. STEŠLIČKA, W.: Lengyel Imre — Nemeskéri János: Über die Blutgruppenbestimmung an Knochen mit Hilfe der Fluoreszenz—Antikörper—Methode. Homo. 15. 1964. 65—72. = Przl. Antr. 31. 1965. 2. 321.
49. STEŠLIČKA, W.: Thoma Andor: Die Entstehung der Mongoliden. Homo. 15. 1964. 1—22. = Przl. Antr. 31. 1965. 2. 320.
50. SZILÁGYI JÁNOS: Tóth Tibor: Paleoanthropological Finds from the Valley of Hudjirte. Acta Arch. Hung. 14. 1962. 249—253. = Arch. Ért. 92. 1965. 1. 97.
51. SZILÁGYI JÁNOS: Acsády, Gy. — Harsányi, L. — Nemeskéri, J.: The Population of Zalavár in the Middle Ages. Acta Arch. Hung. 14. 1962. 113—141. = Arch. Ért. 92. 1965. 1. 96.
52. TARJÁN RÓBERT: Étrend és testalkat. J. et Churchill LTD London, 1964. = Orv. Hlap. 106. 1965. 1096—1097.
53. VALLOIS, H. V.: Lipták, P. — Farkas, Gy.: Anthropological analysis of the Arpadian age population of Orosháza—Rákóczi telep. Acta Biol. Szeged. N. S. 8. 1962. 221—236. = L'Anthropologie. 69. 1965. 1—2. 129.
54. VALLOIS, H. V.: DEZSŐ, GY. — K. ÉRY, K. — HARSÁNYI, L. — HUSZÁR, GY. — NEMESKÉRI, J. — NOZDROVICZKY, S. — THOMA, A. — TÓTH, T. — WENGER, S.: Die spätmittelalterliche Bevölkerung von Fonyód. Anthr. Hung. 6. 1963. 1—166. = L'Anthropologie. 69. 1965. 1—2. 129—131.
55. — — : ADLER, P. — HRADECZKY, C.: A bölcsességfog csirahiányáról. Anthr. Közlem. 7. 1963. 139—147. = L'Anthropologie. 69. 1965. 5—6. 630
56. — — : BOTTYÁN, O. — DEZSŐ, GY. — EIBEN, O. — FARKAS, GY. — RAJKAI, T. — THOMA, A. — VÉLI, GY.: Age of menarche in Hungarian girls. Ann. Hist. — Nat. Mus. Nation. Hung. 55. 1963. 561—572. = L'Anthropologie. 69. 1965. 5—6. 641.
57. — — : CERAM, C. W.: A hettiták regénye. = Ttud. Közl. 9(96). 1965. 10. 441.
58. — — : FARKAS, GY.: Orosházi leányok menarchekora. Anthr. Közlem. 7. 1963. 129—138. = L'Anthropologie. 69. 1965. 5—6. 630.
59. — — : SINKOVICS, V. — POLCZER, GY.: Retineált fogak gyakorisága. Anthr. Közlem. 7. 1963. 149—155. = L'Anthropologie. 69. 1965. 5—6. 630.
60. — — : SZILÁGYI, M. — TÓTH, M.: Az Orosházi Táncsics Mihály gimnázium tanulójának embertani vizsgálata. Anthr. Közlem. 7. 1963. 113—127. = L'Anthropologie. 69. 1965. 5—6. 630.
61. — — : TÓTH, T.: Principal questions of anthropological taxonomy. Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. 30. 1964. 167—179. = L'Anthropologie. 69. 1965. 5—6. 641.

6. Módszertani munkák

62. K. ÉRY KINGA: Szempontok az antropológiai leletek gyűjtési, restaurálási és raktározási munkáihoz. = Muz. Közl. 1965. 1. 13—25.
63. ISHIDA, E.: European vs. American Anthropology. Comment by Lipták Pál. = Current Anthr. 6. 1965. 3. 306.

64. KISZELY ISTVÁN — SUSITS LÁSZLÓ: A koponyák fényképezése. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 2—3. 101—118.
 65. SZILÁGYI GÉZA: Állati szőrök vizsgálata. = Búvár. 10. 1965. 3. 174—177.

7. Morfológia

66. BUGYI BALÁZS: Zur Frage der röntgenologischen Bestimmung des Fettgewebes und der Muskulatur. = Mitt. d. Sect. Anthrop. 1965. 17. 19—26.
 67. BUGYI BALÁZS: Histometriai vizsgálatok élő emberen. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 2—3. 89—90.
 68. MOLNÁR GÉZÁNÉ SZILÁGYI KATALIN: Szellemi fogyatékosok bőrlérendszere. (Dermatoglyphic system of mentally deficient). = Anthr. Közlem. 9. 1965. 2—3. 57—75.
 69. SCHRANZ DÉNES — ÚJ JÁNOS: Kettős gyökerű alsó szemfogak. (Untere Eckzähne mit doppelten Wurzeln). = Fogorv. Szle. 58. 1965. 9. 276—278.
 70. SINKOVICS VIKTOR — POLCZER GYÖNGYI — GYULAVÁRI OLIVÉR — BENCZE JOLÁN: Debreceni frissen beiskolázott gyermekek fogazata. (Der Gebiss-Status der Debrecener Schulkinder des ersten Jahrganges). = Fogorv. Szle. 58. 1965. 5. 148—151.
 71. TÓTH ÁRPÁD — CSÉMI LÁSZLÓ: Ikertejfogak előfordulása óvodáskorú gyermekeken. (Die Häufigkeit der Zwillingsmissbildungen an Milchzähnen bei Kindern im Vorschulalter). = Fogorv. Szle. 58. 1965. 9. 257—264.
 72. TÓTH TIBOR: The variability of the weight of the brain of Homo. = Home-naje a Juan Comas en su 65 aniversario. 2. 1965. 391—402. *
 73. TÓTH TIBOR: Az emberi agysúly variabilitása. = Élővilág. 10. 1965. 1. 44—47.
 74. TÓTH TIBOR: The variability of the brainweight by Homo. = Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. 1965. 37. 131—141.
 75. VÁGÓ ILDIKÓ: Az orr méretbeli és morfológiai változásai 6—18 éves budapesti gyermekeken. (Die dimensionalen und morphologischen Veränderungen der Nase bei budapester Kindern von 6 bis 18 Jahren). = Anthr. Közlem. 9. 1965. 2—3. 77—88.

8. Fiziológia. szerológia

76. BUDVÁRI RÓBERT: A szérumfehérjék öröklődő csoporttulajdonságainak jelentősége. = Orv. Hlap. 106. 1965. 37. 1729—1733.
 77. DEZSŐ GYULA: Budapesti fiúk gonád-érésének időpontja. (The data of gonad maturity of boys in Budapest). = Anthr. Közlem. 9. 1965. 4. 151—156.
 78. HARSÁNYI LÁSZLÓ: Csoportanyag-meghatározás lehetőségei csontszövetből. = Morph. Ig. Orv. Szle. 5. 1965. 4. 270—271.
 79. MEDVIGY MIHÁLY: A vércsoport összeférhetetlenség, mint erkölcsi probléma. = Vigilia. 30. 1965. 1. 7—13.

9. Ontogenezis

80. BODNÁR LÓRÁND — SZIRÁKI LÁSZLÓ: Magzati fejlődési rendellenességek osztályunkon és meggyénkben. = Orv. Hlap. 106. 1965. 21. 987—991.

81. HORN BÉLA — DÖMÖTÖRI JENŐ — KISZEL JÁNOS — CSORDÁS TERÉZ: Fejlődési rendellenességek előfordulása a Budapesti Orvostudományi Egyetem I. Női Klinikájának 10 éves anyagában. = Orv. Hlap. 106. 1965. 35. 1651—1654.
82. LUZSA GYÖRGY — PÓOR FERENC — SZALONTAI THEODORA: A vállöv fejlődési rendellenességei. = Orv. Hlap. 106. 1965. 15. 697—702.

10. Növekedés, fejlődés

83. BARTA LAJOS — SZŐKE LÁSZLÓ: Összefüggés a diabeteses gyermekek növekedése és szüleik magassága között. (Über den Zusammenhang zwischen dem Wachstum diabetischer Kinder und der Körperlänge ihrer Eltern). = Gyermekgyógyászat. 16. 1965. 5. 141—146.
84. BARTA LAJOS — DOMJÁN ATTILA: Kővér és cukorbeteg gyermekek születési súlya. (Über das Entbindungsgewicht dicker und zuckerkranker Kinder). = Gyermekgyógyászat. 16. 1965. 7. 207—212.
85. BUGYI BALÁZS: Körperhöhenbestimmung bei Kindern auf Grund der Epiphysenlänge. = Mitt. d. Sekt. Anthrop. 17. 1965. 11—18.
86. EIBEN OTTÓ: Főiskolás nők somatometriai és dynamometriai vizsgálata. = Testnev. Sporteü. Szle. 6. 1965. 2. 95—111.
Rec.: DANCs JÁNOS: Vasi Szemle, 20. 1966. 159.és — Ärztliche Jugendkunde, 57. 1966. 143.
87. EIBEN OTTÓ: Über den körperlichen Entwicklungsstand und die physische Leistung von Hochschülerinnen in Szombathely (Westungarn). = Mitt. d. Sekt. Anthrop. 1965. 16. 29—41.
88. FARKAS GYULA — IZSÁK TERÉZ — NAGY JÚLIA: Die Ergebnisse der anthropologischen Untersuchung der repräsentativen Serie der Kleinkinder in Szeged. = Acta Biol. Szeged. 11. 1965. 3—4. 277—293.
89. HEGEDŰS GYÖRGY: A jáászági általános iskolai tanulók testi fejlettsége. (The physical growth of the primary school pupils in the Jászág). = Anthr. Közlem. 9. 1965. 4. 127—137.
90. KACSUR ISTVÁN: Körperlicher Entwicklungszustand, Konstitution, Umgebung und Pubertät. = Mitt. d. Sekt. Anthrop. 1965. 15. 47—51.
91. KACSUR ISTVÁN: A testi, a szellemi fejlődés és az éréfokozatok. = Acta Biol. Debr. (1964.) 3. 1965.
92. KASSAI STEFÁNIA — JÁMBOR MÓNKA — MAKÓI ZITA — BILLES JÁNOSNÉ: Állami gondozott leányok fejlődése és tápálkozása (10 éves utánvizsgálat). (Entwicklung und Ernährung von Mädchen im staatlicher Fürsorge (10 jährige Kontrolluntersuchung). = Gyermekgyógyászat. 16. 1965. 10—11. 322—324.
93. KOKAS KLÁRA — EIBEN OTTÓ: Die Wirkung rythmischer Bewegungen und Spiele (verbunden mit Gesang) auf die körperliche und geistige Entwicklung der Kinder im Kindergarten. = Mitt. d. Sekt. Anthrop. 15. 1965. 53—69.
94. KOVÁCS ZOLTÁN — E. NAGY MÁRIA — PÁLDY LÁSZLÓ: Az élet első fél-évében peroralis anabolikus szteroidokkal kezelt koraszülöttek későbbi fejlődése. (Über die spätere Entwicklung der im ersten Halbjahr des Lebens mit peroralen anabolen Steroiden behandelten Frühgeborenen). = Gyermekgyógyászat. 16. 1965. 4. 111—114.

95. KÖVÉR SÁNDOR: Mikor lesz iskolára érett a gyermek? = Éltud. 20. 1965. 36. 1684—1686.
96. K. PALIK IBOLYA: Négyezer iskolásgyermek psychosomatikus státusa. (The psychosomatic status of 4000 schoolboys and girls). = Anthr. Közlem. 9. 1965. 2—3. 31—55.
97. RAJKAI TIBOR: Die Veränderungen der Rumpfmasse bei Grundschulkindern. = Mitt. d. Sect. Anthrop. 1965. 17. 39—54.
98. RÓNA BORBÁLA — BERKI LAJOS — KAPOSVÁRI JÚLIA — MAJOR MAGDA — ZOLTAY LÁSZLÓ: Székkutasi falusi és tanyai gyermekek testi és szellemi fejlődésének, morbiditási viszonyainak vizsgálata. (Studies on the body and mental development and morbidity of children living in the village and an scattered farms of the communitiy Székkutas (Hungary). = Egészségtudomány. 9. 1965. 1. 105—125.
99. SÁNDOR RÓBERT: Nagyra nőnek a gyerekek. = Éltud. 20. 1965. 4. 173—175.

11. Életkorok antropológiája

100. BENCZE JOLÁN: A fogváltás accelerációja. (Die Acceleration des Zahnwechsels). = Fogorv. Szle. 58. 1965. 1. 6—11.
101. DEZSŐ GYULA: Anthropological examination. (In Haranghi, L.: Gerontological Studies on Hungarian Centennarians). Akadémiai Kiadó. Bp. 1965. 33—45.
102. GYULAVÁRI OLIVÉR: A fog- és csontfejlődés retardációjának mérése koraszülötteken 6—7 éves korban. (Die Messung der Retardation der Zahn- und Knochenentwicklung an Frühgeborenen im Alter von 6—7 Jahren). = Fogorv. Szle. 58. 1965. 7. 193—202.
103. POCZER JUDIT: A maradó fogak áttörésének kezdete és a testi fejlettség közötti kapcsolatokról. (Über den Zusammenhang des Beginns des Durchbruches der bleibenden Zähne und der körperlichen Entwicklung). = Fogorv. Szle. 58. 1965. 11. 333—335.
104. TÖRÖK GÁBOR: Új adat az újszülöttkori miniatűr pubertáshoz. (Beitrag zur Miniaturpubertät des Neugeborenenalters). = Gyermekgyógyászat. 16. 1965. 5. 129—140.

12. Humángenetika

105. MALÁN MIHÁLY — THOMA ANDOR: A humángenetikai kutatások újabb eredményei. = Anthr. Közlem. 9. 1965. 2—3. 91—99.
106. NEMESKÉRI JÁNOS: Az ivádi népesség rokonházasságairól. = Demográfia. 8. 1965. 2. 163—175.
107. SUTTER, J.: Újabb módszertani tapasztalatok az izolátumok tanulmányozása terén. = Demográfia. 8. 1965. 2. 176—179.

13. Emberszármazástan

108. GUREV, J. nyomán: Ősember a sarkkörön. = Univerzum. 1965. 7. 94—95.
109. LÁZÁR ISTVÁN: Sámuel, a lelet. = Élet és irodalom. 9. 1965. 36. 12.
110. SÁFRÁN GYÖRGYI: A bükki ősemberkutatás Herman Ottó levelezésében. = Borsodi Szle. 9. 1965. 1. 59—66.

111. THOMA ANDOR: La définition des Neandertaliens et la position des Hommes fossiles de Palestine. = *L'Anthropologie*. 69. 1965. 5—6. 519—533.
112. VALLOIS, H. V.: Des Hommes mindeliens en Hongrie. = *L'Anthropologie*. 69. 1965. 5—6. 596—597.
113. — — : Ősember a sarkvidéken. = *Éltud.* 20. 1965. 4. 186.
114. — — : Ősemberformájú újonnan „felfedezett” lények léteznek-e? = *Búvár.* 10. 1965. 1. 60.
115. — — : Újabb értékes ősember leletek Kínában. = *Éltud.* 20. 1965. 4. 186.

13/a. Ősrégészet

116. KRETZOI MIKLÓS — VÉRTES LÁSZLÓ: Upper Biharian (Intermindel) Pebble-industry Occupation Site in Western Hungary. = *Current Anthr.* 6. 1965. 1. 74—87.

14. Paleoantropológia (történeti embertan)

117. FARKAS GYULA — LIPTÁK PÁL: Adatok Orosháza X—XIII. századi népességének embertani ismeretéhez. (In.: Orosháza története és néprajza). Orosháza. 1965. 1. kötet. 204—220 o. és 13 tábla.
118. LIPTÁK PÁL: On the Taxonomic Method in Palaeoanthropology (Historical Anthropology). = *Acta Biol. Szeged. N. S.* 11. 1965. 1—2. 169—183.
- 118/a. LIPTÁK PÁL: A régészet és a paleoantropológia kölcsönviszonya = Móra Ferenc Múzeum 1964—1965 évi Évkönyve, Szeged. 2. 1965. 123—125.
119. THOMA ANDOR: A janislawicei őslapp. (The protolapp of Janislawice). = *Arch. Ért.* 92. 1965. 1. 37—41.
120. TÓTH TIBOR: Paleoanthropological Finds from the Valley of Hudjirte (Noin-Ula-Mongolia) = *Ann. Hist. - Nat. Mus. Nation. Hung.* 57. 1965. 485—492.

14/a. Paleodemográfia, paleopatológia, paleoszociográfia

121. GRYNÆUS TAMÁS: Összehasonlító és actiopathogenetikai vizsgálatok a fossilis és recens hyperostosisok körében. = *Comm. Bibl. Hist. Med. Hung.* 1965. 36. 67—148.
122. KŐHEGYI MIHÁLY: Adatok Homokmégy egészségügyének történetéhez. = *Comm. Bibl. Hist. Med. Hung.* 1965. 34. 37—74.
123. TASNÁDI—KUBACSKA ANDRÁS: A paleopathologia mai állása és fejlődése, = *Ttud. Közl.* 9(96). 1965. 4. 184—187.

15. Etnikai embertan, etnogenezis, őstörténet

124. FARKAS GYULA — LIPTÁK PÁL: A lakosság embertani képe. (In.: Orosháza története és néprajza). Orosháza. 1965. 2. kötet. 344—399. és 35 tábla.

125. KOČKA, K.: Archäologisch-anthropologische Korrelationen zwischen Ungarn und Slawen in den X—XII. Jahrhunderten. = Acta Arch. Hung. 17. 1965. 1—4. 55—58.
126. LÁSZLÓ GYULA: Óstörténetünk legkorábbi szakaszai. Doktori ért. tézisei. 1965. Akad. ny. Bp. 5 old.
127. TÓTH TIBOR: A honfoglaló magyarság ethnogenezisének problémája. (Problemes de l'ethnogenese des Hongrois conquérants). = Anthr. Közlem. 9. 1965. 4. 139—149.
128. — — : A baszkok embertani adatai. = Éltud. 20. 1965. 30. 1437.

16. Alkalmazott antropológia

16/a. Orvosi antropológia

129. ANDRIK PÁL: Paleostomatológiai kutatások eredményei és azok jelentősége. (Die Ergebnisse palaeostomatologischer Untersuchungen und ihre Bedeutung). = Fogorv. Szle. 58. 1965. 12. 357—363.
130. BARTUCZ LAJOS: Anthropologiai és személyazonossági vizsgálatok Semmelweis csontvázán. = Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. 1965. 37. 57—111.
131. BARTUCZ LAJOS: Semmelweis négyszeri exhumálása. = Ttud. Közl. 9(96). 1965. 12. 546—550.
132. KULIN LÁSZLÓ: A testfelépítés lemerésének gyakorlati és elvi jelentősége a csecsemősorvadásban. (Über die praktische und theoretische Bedeutung der Bestimmung des Körperaufbaus in Säuglingsathrophie). = Gyermekgyógyászat. 16. 1965. 2. 33—44.
133. LERSCH, M. R. nyomán: Koponyaoperációk a kisii törzs földjén. = Unverzum. 1965. 3. 31—38.
134. MAKLECOVA, N. P. — GINZBURG, V. V. — ROCHLIN, D. G.: A Szovjetunió területén feltárt emberi koponyák trepanációja. = Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. 1965. 36. 25—30.
135. MAKLETSOVA, N. P. — GUINZBURG, V. V. — ROKHLIN, D. G.: Trepanation in fossil skulls found in the USSR territory. = Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. 1965. 37. 31—36.
136. MAKLECOVA, N. P. — GINZBURG, V. V. — ROHLIN, D. G.: Trepanacija na iszkopajemüh cserepah cseloveka na territorii SzSzSzR. = Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. 1965. 36. 11—24.
137. NEMESKÉRI JÁNOS — KRALOVÁNSZKY ALÁN — HARSÁNYI LÁSZLÓ: Trepined Skulls from the Tenth Century. = Acta Arch. Hung. 17. 1965. 1—4. 343—367. és 16 t.
138. TOMOLA GYÖRGY — RAJKAI TIBOR: Sportolók asszimetriái és egyéb tartási rendellenességei. = Testn. Sporteü. Szle. 6. 1965. 1. 38—42.

16/b. Igazságügyi antropológia

139. FEHÉR MIKLÓS: Az antropológiai-örökléstani vizsgálatok eredményei peres ügyekben. = Magyar Jog. 12. 1965. 1. 27—30.
140. REX—KISS BÉLA: Vizsgálataink Rh-típusok megoszlására nézve. Az Rh-vizsgálatok alkalmazása származás-megállapítási perekben. = Morph. Ig. Orv. Szle. 5. 1965. 4. 268—270.

16/c. Pedagógiai antropológia

141. FARKAS GYULA: Megjegyzések az ember származásának általános iskolai oktatásával kapcsolatban. = Módsz. Közlem. 5. 1965. 3. 197—201.
142. FARKAS GYULA: Válasz A biológia tanítása c. folyóirat szerkesztőbizottságának „Nyilatkozatá”-ra. = Módsz. Közlem. 5. 1965. 4. 279—280.

16/d. Sportantropológia

143. ABÁD JÓZSEF: Az erő alakulása a 11—14 éves életkorban. = Testn. sporttud. 1. 1965. 1. 5—8.
144. APOR PÉTER: A 11—13 éves gyermekek élettani jellemzői. Milyen határai vannak a terhelhetőségnek? = Testn. sporttud. 1. 1965. 1. 1—3.
145. BAKONYI FERENC: Vágtázó nők a mérlegen. = Testn. sporttud. 1. 1965. 3. 1—2.
146. MÓNUS ANTAL: Alkat, teljesítmény, felkészülés. = Sportélet. 1. 1965. 4. 24—25.
147. RAJKAI TIBOR: Über den Zusammenhang zwischen den Körpermassen und Sportleistungen bei Studenten. = Mitt. d. Sekt. Anthrop. 1965. 14. 39—70.
148. RÖSLER, H. D.: Diskussionsbeiträge zum Referat von T. Rajkai: Über den Zusammenhang zwischen den Körpermassen und Sportleistungen bei Studenten. = Mitt. d. Sekt. Anthrop. 1965. 14. 71.
149. SALAMON JENŐ: A 10—14 éves korúak sajátos pszichológiai vonásai. = Testn. sporttud. 1. 1965. 1. 3—5.
150. SCHOTT, L.: Diskussionsbeiträge zum Referat von T. Rajkai: Über den Zusammenhang zwischen den Körpermassen und Sportleistungen bei Studenten. = Mitt. d. Sekt. Anthrop. 1965. 14. 71—72.

17. Ismeretterjesztő munkák

151. BALASSA H. ANDRES: 500 éves „jégmúmiát” fedeztek föl Argentínában. = Éltud. 20. 1965. 22. 1026—1029.
152. BROTHWELL, D. nyomán: Hol és mikor lett az ember értelmes? = Univerzum. 1965. 3. 64—71.
153. CZEIZEL ENDRE: Fiú vagy lány? = Ttud. Közl. 9(96). 1965. 6. 246—249.
154. DELORME, H. nyomán: A kelták. = Univerzum. 1965. 9. 29—38.
155. GÓTH ENDRE: Mikor lehet sikeres a törpenövés kezelése? = Éltud. 20. 1965. 30. 1403—1405.
156. HARASZTI ISTVÁN: Egy „titokzatos” kis nép: a baszkok. = Éltud. 20. 1965. 16. 748—752.
157. HERVIER, R. — ROUFFAUD, C. nyomán: Madagaszkár őslakói a mikeák? = Éltud. 20. 1965. 26. 1222—1227.
158. HILLABY, J. nyomán: Kirándulás a kőkorszakban. = Éltud. 20. 1965. 32. 1504—1507.
159. KASZA LÁSZLÓ: Hogyan él Böbe csimpánz a veszprémi állatkertben? = Éltud. 20. 1965. 50. 2359—2361.
160. KEMENCZEI TIBOR: Négyezer éves kisázsiai népelemek hazánkban. = Ttud. Közl. 9(96). 1965. 10. 442—444.

161. MIGÁLY BÉLA: Lépegetés vissza az ősmúltba. = *Élővilág*. 10. 1965. 5. 268—272.
162. PÁSZTOR LAJOS: Számítanóra a csimpánziskolában. = *Éltud.* 20. 1965. 19. 896—901.
163. SZÉKELY SÁNDOR: A lombik-bébi. = *Éltud.* 20. 1965. 21. 972—976.
164. Sz. H. E.: A Homo sapiens keresi önmagát. = *Világosság*. 6. 1965. 355—357.
165. THOMA ANDOR: Színlátás és színvakság. = *Élővilág*. 10. 1965. 2. 107—112.
166. — — : A faji probléma biológiai vonatkozásai. = *Valóság*. 8. 1965. 5. 123—124.
167. — — : A polinéziai és a csukcs népeesség rokonsága. = *Éltud.* 20. 1965. 4. 187.
168. — — : A születés előtti élet. = *Éltud.* 20. 1965. 44. 2094—2099. — 20. 1965. 46. 2192—2195.
169. — — : Az antropológusé a szó. = *Sportélet*. 1. 1965. 5. 21—22.
170. — — : Az Argun-menti evenki (tunguz) nép. = *Éltud.* 20. 1965. 41. 1966.
171. — — : Az orangután fogyókúrája. = *Éltud.* 20. 1965. 47. 2252.
172. — — : Az ősember újabb nyomai Görögországban. = *Éltud.* 20. 1965. 4. 187.
173. — — : Csimpánz vadászat Kongóban és a sárgaság elleni oltóanyag. = *Éltud.* 20. 1965. 1. 40.
174. — — : Korai kőkorszakbeli barlangfestmény Portugáliában. = *Éltud.* 20. 1965. 19. 906.
175. — — : Kőkorszakbeli barlangrajzok az Uralban. = *Éltud.* 20. 1965. 30. 1438.
176. — — : Kőkorszakbeli temetkezőhely. = *Éltud.* 20. 1965. 8. 382.
177. — — : Majmok a mőszkvai téiben. = *Éltud.* 20. 1965. 42. 2014.
178. — — : Orvostudomány és újjenyomatok. = *Éltud.* 20. 1965. 30. 1438.

18. Varia

179. ÁGH ATTILA: Marxizmus és antropológia. = *Valóság*. 8. 1965. 11. 42—57.
180. HEMMER, H.: Nachrichten. Ungarn. = *Homo* 15. 1964. 14. 256.

Névmutató

ABÁD JÓZSEF, 143
 ACSÁDI GYÖRGY, 51*
 ADLER PÉTER, 55*
 ANDRIK PÁL, 129
 APOR PÉTER, 144
 ÁGH ATTILA, 179

BAKONYI FERENC, 143
 BALASSA H. ANDRES, 151
 BARKÓCZI L., 38*
 BARTA LAJOS, 83*, 84*
 BARTUCZ LAJOS, 1, 14, 16, 18, 19, 20, 23,
 24, 130, 131

BENCZE JOLÁN, 70*, 100
 BERG, K., 26
 BERKI LAJOS, 98*
 BILLES JÁNOSNÉ, 92*
 K. BÓCZ ISTVÁN, 35*
 BODNÁR LÓRÁND, 80*
 BOROSS M. M., 28*
 B. BÓNIS ÉVA, 38*
 BOTTYÁN OLGA, 56*
 BÖKÖNYI SÁNDOR, 38*
 BROTHWELL, D., 152
 BUDVÁRI RÓBERT, 26, 76
 BUGYI BALÁZS, 44, 66, 67, 85

(A * jelzés társszerzőségben készült közleményt jelent).

- CERAM, C. W., 3, 57
 CHAMLA, M.—C., 27
 CHOCHOL, J., 28
 COLBERT, E. H., 31
 CSABA GYÖRGY, 25*, 33*
 CSÉMI LÁSZLÓ, 71*
 CSORDÁS TERÉZ, 81*
 CZEIZEL ENDRE, 153
- DANCS JÁNOS, 86
 DELORME, H., 154
 DEZSÓ GYULA, 2*, 36*, 54*, 56*, 77, 101
 DOMJÁN ATTILA, 84*
 DÖMÖTÖRI JENŐ, 81*
 DROZDOWSKI, ZB., 29
- EIBEN MÁRTA, 39*
 EIBEN OTTÓ, 1, 12, 13, 20, 20/a, 30, 31,
 32, 39*, 40, 56*, 86, 87, 93*
 ENDES PONGRÁC, 33
 ÉRY KINGA, 36*, 54*, 62
- FARKAS GYULA, 2*, 8, 56, 58, 88*, 117*,
 124*, 141, 142
 FEHÉR GÉZA, 34
 FEHÉR MIKLÓS, 14, 15, 139
 FILEP A., 34
 FRANCIS, W. J., 46*
- GARANCSY MIHÁLY, 35
 GÁBOR ISTVÁN, 15
 GÁBORI MIKLÓS, 4
 GERHARDT, K., 36
 GINZBURG, V. V., 134*, 135*, 136*
 GÓTH ENDRE, 155
 GRYNAEUS TAMÁS, 121
 GYÓRFFY GYÖRGY, 5
 GYULAVÁRI OLIVÉR, 70*, 102
- HARANGHI LÁSZLÓ, 6, 101
 HARASZTI ISTVÁN, 156
 HARSÁNYI LÁSZLÓ, 36*, 51*, 53*, 78, 137*
 HEBERER, G., 32
 HEGEDŰS GYÖRGY, 89
 HEMMER, H., 180
 HERENDI VILMOS, 37
 HERMAN OTTÓ, 110
 HERVIER, R., 157*
 HILLABY, J., 158
 HORN BÉLA, 81*
 HORTI JÓZSEF, 7*
 HRADECKY CLAUDIA, 55*
 HUSZÁR GYÖRGY, 36*, 43*, 54*
- ISHIDA, E., 63*
 IZSÁK TERÉZ, 88*
- JÁMBOR MÓNIKA, 92
 J. F., 38
 JUVAN CZ IRÉNEUSZ, 8
- KACSUR ISTVÁN, 90, 91
 KALISZEWSKA, M. D., 39, 40
- KAPOSVÁRI JÚLIA, 98*
 KASSAI STEFÁNIA, 92*
 KASZA LÁSZLÓ, 159
 KEMENCZEI TIBOR, 160
 KISZEL JÁNOS, 81*
 KISZELY ISTVÁN, 64*
 KOČKA, K., 125
 KODOLÁNYI JÁNOS, 41
 KOKAS KLÁRA, 93*
 KONTRA GYÖRGY, 35*
 KOVÁCS ZOLTÁN, 94*
 KÖVÉR SÁNDOR, 95
 KŐHEGYI MIHÁLY, 122
 KRALOVÁNSZKY ALÁN, 34*, 137*
 KRETZÓI MIKLÓS, 116*
 KULIN LÁSZLÓ, 132
 KURACSENKOV, A. J., 37*
- LAMBRECHT KÁLMÁN, 22
 LÁSZLÓ GYULA, 126
 LÁZÁR ISTVÁN, 109
 LENGYEL IMRE, 38*, 48*
 LERSCH, M. R., 133
 LIPTÁK PÁL, 16, 29, 47, 63, 117*, 118, 118/a,
 124*
 LUZSA GYÖRGY, 82*
- MAJOR MAGDA, 98*
 MAKLECOVA, N. P., 134*, 135*, 136*
 MAKÓI ZITA, 92*
 MALÁN MIHÁLY, 11, 17, 21, 105*
 MALINOWSKI, A., 42, 43
 MEDVIGY MIHÁLY, 79
 MENDEL, J. G., 21
 MICÁLY BÉLA, 161
 MIKLÓSSY LAJOS, 7
 MOLNÁR GÉZÁNÉ Id. M. Szilágyi
 MÓNUS ANTAL, 146
 MOZSOLICS AMÁLIA, 38*
 M. S., 44
- NAGY JÚLIA, 88*
 É. NAGY MÁRIA, 94*
 NEMESKÉRI JÁNOS, 18, 28*, 36*, 48*, 51*,
 54*, 106, 137*
 NOZDROVICZKY SYLVIA, 36*, 54*
- OBSTET, A. J., 46*
 ÖKRÖS SÁNDOR, 9
- K. PALIK IBOLYA, 96
 PATAY PÁL, 38*
 PÁRDY LÁSZLÓ, 94*
 PÁSZTOR LAJOS, 162
 POLCZER GYÖNGYI, 59*, 70*
 POLCZER JUDIT, 103
 POÓR FERENC, 82*
- RAJKAI TIBOR, 56*, 97, 133*, 147, 148
 REX—KISS BÉLA, 140
 ROHLIN, D. G., 134*, 135*, 136*
 ROUFFAUD, C., 157*
 RÓNA BORBÁLA, 98*
 ROTH—LUTRA, K. H., 45

SALAMON JENŐ, 149
SALLER, K., 30
SAS MIHÁLY, 46
SÁFRÁN GYÖRGYI, 110
SÁNDOR RÓBERT, 99
SCHOTT, L., 150
SCHIRANZ DÉNES, 42, 43*, 69*
SEMMELEWEIS IGNÁC, 130, 131
SINKOVICS VIKTOR, 59*, 70*
SOPRONI SÁNDOR, 38*, 47
STĚŠLIČKA, W., 48, 49
SUSITS LÁSZLÓ, 64*
SUTTER, J., 107*

SZALONTAI THEODORA, 82*
SZ. H. E., 164
SZÉKELY SÁNDOR, 163
SZILÁGYI GÉZA, 65
SZILÁGYI JÁNOS, 50, 51
M. SZILÁGYI KATALIN, 68
SZILÁGYI MIHÁLY, 60*
SZIRÁKI LÁSZLÓ, 80*
SZŐKE LÁSZLÓ, 83*

A szerző címe: Dr. FARKAS Gyula

JATE Embertani Intézete
Szeged, Táncsics u. 2.

TARJÁN RÓBERT, 52
TASNÁDI—KUBAGSKA ANDRÁS, 22, 123
THOMA ANDOR, 19, 27, 36*, 45, 49, 54*,
56*, 105*, 111, 119, 165
THOMAS EDIT, 38*
TOMOLA GYÖRGY, 138*
TÓTH ÁRPÁD, 71*
TÓTH MÁRIA, 60*
TÓTH TIBOR, 36*, 50, 54*, 61, 72, 73, 74,
120, 127
TÖRÖK GÁBOR, 104
TÖRÖK GYULA, 38*
TÖRÖ IMRE, 23, 25*, 33*

ÚJ JÁNOS, 69

VALLOIS, H. V., 54, 112
VÁGÓ ILDIKÓ, 75
VÉLI GYÖRGY, 56*
VÉRTES LÁSZLÓ, 10, 38*, 116*
VINTERHALTER, O. V., 37*
WENGER SÁNDOR, 36*, 54*

ZOLTAY LÁSZLÓ, 98*

BARTUCZ LAJOS: *A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek.* (Palaeopathologia III. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár és a Medicina Kiadó kiadványa, Budapest, 1966. 612 oldal 313 ábrával. Ára 106.— Ft.)

Az Országos Orvostörténeti Könyvtár kiadványaként 1960-ban jelent meg a Palaeopathologia I., majd 1962-ben a II. kötet és befejező kötetként 1966-ban került kiadásra a sorozat III. kötete. A magyar antropológiai szakirodalom „A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek” című kötettel nemcsak hazai, de nemzetközi mércével mérve is nagyértékű, magasszínvonalú művel gazdagodott.

A megjelent munka a szerző hat évtizedet meghaladó elemző és összegező, történeti embertani kutatásainak jelentős foglalatát adja. A mű központi kérdésként a praehistorikus trepanációt s az azzal összefüggő kérdéseket tárgyalja. Az orvostörténeti vonatkozások leginkább az „Anthropológiai és orvostörténeti exhumálások” című részben jutnak érvényre. Az említetteken kívül a szerző foglalkozik a mesterséges koponyatorzítással utalásaiban humán palaeopathologia egész területére kiterjed a figyelme.

Általános megjegyzésként, előljáróban, szólnunk kell a munka általános szemléletéről. BARTUCZ LAJOS, az antropológus, elsődlegesen az antropológiai szemléletből kiindulva tárgyalja a trepanáció, koponyatorzítás és a történeti exhumálások kérdéseit, de amit külön is ki kell emelnünk, hogy elemzéseiben, következtetéseiben messzemenően a komplex szemlélet érvényesül. A régészeti, ethnológiai, történeti és orvostudományi vonatkozásokat egyenlő mértékben figyelembe véve, kritikailag mérlegelve azok értékeit, alakítja ki végső megállapításait. Munkájának sajátos értékét ez adja meg. Az antropológus, a régész, ethnológus, történész, palaeopathologus egyaránt gazdag forrásanyagot és értékelést, összefoglalást kap a címben feltüntetett kérdésekre vonatkozóan. Mint minden tudományos szakkönyvben közölt értékelések, következtetések módosulhatnak a jövőben, az újabb kutatások eredményeként azonban a módszeresen közölt óriási, új ismeretanyag, adatok forrásértéke változatlan marad a jövőben is. E vonatkozásban BARTUCZ LAJOS e munkájának jelentőségét ma még nem is tudják a kívülállók teljes mértékkel felmérni.

A mű a Bevezetésen kívül hat főrésze és azokon belül 58 fejezetre, alfejezetre különül. Rendkívül gazdag a mű illusztrációs anyaga és az 1600 címet magában foglaló irodalmi jegyzéke. A továbbiakban részek szerint ismertetem az azokban közölt új anyagot és megállapításokat. A Bevezetésben a szerző az antropológia, palaeopathologia és az orvostörténet fogalmi meghatározását adja és történeti, módszertani áttekintést nyújt a három tudományág érintkező problémáiról. A komplex kutatások szükségességének hangsúlyozásakor részletesen foglalkozik a korábbi faji előítéletek tudománytalan voltával és azzal, hogy az milyen mértékben gátolta a tárgyalt jelenségek helyes megítélését. Határozott állásfoglalása e kérdésben annál is inkább megemlítendő, mert számos téves, korábbi megállapítás gyökere a rasszista szemlélet korlátolt voltában keresendő. A Bevezetés keretén belül foglalkozik a szerző mindazon postmortális elváltozások kérdéseivel, amelyek a tényleges megállapítások hitelessége szempontjából döntöek. A fizikai, kémiai és biológiai dekompozíció okozta elváltozások ismerete nélkül tett megállapítások éppen a trepanáció kérdésében igen sok esetben téves következtetések levonását eredményezték.

Kritikai szempontból BARTUCZ LAJOS az első részben kitűnően foglalja össze a praehistorikus trepanáció kutatásának történetét. Orvostudományi oldalról közelíti meg a XIX. századi kutatás történetét, majd számos idézettel dokumentálja a faji előítéletes szemlélet gátló hatását a praehistorikus trepanációk értelmezésében. A koponya rondellek, T-sincipitalis és

bregma sebek ismertetése keretében PRUNIÉRES, BROCA és MANOUVRIER felfedezéseit, megállapításait foglalja össze tömören. A magyar szakirodalomban e munka tárgyalja először módszeresen a természeti népeknél napjainkban is alkalmazott koponyalékeléseket. A nemzetközi gazdag irodalomból, kitűnő megválogatással kontinensenként kritikai észrevételekkel nyújt áttekintést a trepanáció indikációiról, kultikus és kultúrtörténeti vonatkozásairól, valamint az alkalmazott módszerekről. A palaeopathologiai szemlélet érvényre jutása mellett külön alfejezetben foglalkozik a komplex kutatás fontosságával és végül összefoglalást nyújt a magyarországi praehistorikus és protohistorikus trepanációk eddigi kutatásainak eredményeiről.

A II., III., IV. részekben régészeti korok, periódusok és ethnikumok szerint ismerteti a magyarországi praehistorikus és protohistorikus trepanációs leleteket. A monografikus mű legjelentősebb részei ezek. A trepanációs leletek ismertetésében részletesen megadja azok feltárásának adatait, a régészeti vonatkozásokat, az antropológiai és palaeopathologiai jellegeket. A leletek ismertetése, tárgyalása és a dokumentáció teljessége a monografikus mű legnagyobb értékei közt külön is kiemelendő, ugyanis a hitelességen túlmenően ebben rejlik leginkább a munka forrásértéke.

A második részben a szerző behatóan foglalkozik a Szentés—Ficsorhalom neolitikori; Szentés-teési, lebőszigeti aeneolitikori; a Szőreg C. és Deszk-F. bronzkori; a szőregi és deszki, Szeged-jánosszállási, Füzesabony bronzkori temetők, lelőhelyek trepanációs leleteivel. Lényeges megállapításként emelhető ki, hogy a magyarországi őskori leleteken animisztikus jelentőségű, post mortem trepanáció eredményeként nyert rondelle nem volt kimutatható. A lengyeli és zengővárkonyi trepanációkról a gondos vizsgálat eredményeként igazolást nyert, hogy azok nem post mortem készültek.

A harmadik rész a római kori jazyg-szarmatakori, vegyes népvándorláskori és az avarkori temetők trepanációs leleteiről nyújt első ízben magasigényű, rendszeres áttekintést. A 19 avarkori temető trepanációs leleteinek elemzése önmagában is számos kérdésre nyújt értékes utalást.

A kiszombori vegyes népvándorláskori temető népességének vizsgálata a „bregma-sebek” tekintetében különleges helyet foglal el a magyarországi népvándorláskori populációk között. 17 fejtető sebre vonatkozóan a szerző oly értelemben foglal állást, hogy azok nagyobb részben therapeutikus célúak és nem tekinthetők animisztikus jellegű „jelképes trepanáció”-nak.

Tekintettel arra, hogy a temetőben voltak magyar sírok, e megállapítás — megítélésem szerint — feltételezésként fogadható el. A kiszombori temető 1221. ltsz. koponyáján BARTUCZ LAJOS T-sympitális-t állapot meg, amely megjelenésében megegyezik a MOODIE által publikált perui koponya fejtető sebével. E leletsorozatokat (Kiszombor, Szőreg) mesterségesen torzított koponyaleleteit is részletesen ismerteti a szerző, több esetben utalást téve a torzítás módjának rekonstrukciójára is.

A 19 magyarországi avarkori temető óriási anyagának áttekintése alapján — a korábbi feltételezésnek megfelelően — megállapítást nyert, hogy a trepanált leletek gyakorisága igen alacsony.

A negyedik rész tárgyalja a IX—X. századi honfoglaláskori és a római XI—XII. századi Árpád korabeli trepanációs leleteket. Az irodalomból közismert verebi pogány magyar sír trepanált koponyájának részletes elemzésével vezeti be e részt, majd több, korábban nem publikált vagy csak irodalomban részlegesen közölt leletet elemez a szerző. Összefoglalásként e részben utal a magyar irodalomban, az elmúlt években publikált „jelképes trepanációkra”, valamint az akkor még publikálás alatt állt „sebészi” trepanált, honfoglaláskori koponyákra. E trepanációk indikációjaként nem tartja teljesen elfogadhatónak az acemistikus és varázslati cselekményben rejlő magyarázatot, hanem a fájdalom megszüntetésére irányuló therapeutikus szándékot tartja valószínűnek. A sebészeti trepanációk esetében, a korábbi szerzőkkel megegyezően a depressziós fractura utáni helyreigazító és gyógyító szándékú műveletet tételez fel. Az őskortól Árpád-korig terjedően olyan részletes és módszeres áttekintést nyújt az egész problémakörrel, hogy a későbbi kutatásokra már elsősorban is az egyes részletkérdések kidolgozása hárul.

Az ötödik részben BARTUCZ LAJOS tudományos munkásságának talán egyik legjelentősebb, területéhez tartozó, orvostörténeti vonatkozású exhumálásokat tárgyalja. E rész a sajátos antropológiai, palaeopathologiai és orvostörténeti vonatkozásokon túl, magyar kultúrtörténeti szempontból különös fontosságú. E rész első fejezetében a kiskunhalasi „Kuruczhalom” feltárását és annak eredményeit foglalja össze. A második alfejezetet a magyar jakobinusok kétszeri exhumálása során végzett antropológiai és palaeopathologiai eredményeit adja egységes keretben. MARTINOVICS Ignác, SIGRAY Jakab, HAJNÓCZY József, SZENTMARJAY Ferenc, LACZKOVICS János, Óz Pál és SZOLÁRCSIK János személyazonosságának megállapítása az oknyomozó történeti és anatómiai megfigyeléseken alapuló kutatásnak ragyogó példái.

Utolsó alfejezete e résznek SEMMELWEIS Ignác csontvázán végzett antropológiai és személyazonosítási vizsgálatait foglalja magába. SEMMELWEIS Ignác antropológiai és biológiai

státusát meghatározó palaeopathológiai vizsgálata módszerességben kitűnő iskolapéldáját adja annak, miként lehetséges és kell az ilyen kérdések kidolgozását maradéktalanul elvégezni.

A hatodik részben BARTUCZ LAJOS 25 pontban foglalja össze az ide vonatkozó kutatások eredményeit, következtetéseit.

A „Reflexiók”-ban, szinte már megérezve, hogy e munkáját tovább folytatni nem lesz módja, útmutatást nyújt a jövőben végzendő kutatásokra.

A korrektúra nehéz és fárasztó munkáját nonsokkal halála előtt még maga végezte, de sajnos már a mű megjelenését nem érthette meg.

Egész életén át vallott és kutató munkájában megvalósított tudományszeretetének megfelelően e művel búcsúzott el az élettől és szakmájától.

DR. NEMESKÉRI JÁNOS

WAHLERT, G.: *Teilhard de Chardin und die moderne Theorie der Evolution der Organismen* (Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1966. 45 oldal. Ára 8,50 DM)

Az utóbbi évtizedben több könyve jelent meg TEILHARD DE CHARDINNEK (1881—1955), az ismert jezsuita paleontológusnak. Könyveit több nyelvre is lefordították („*Le Phénomène humain*”c. művét orosz nyelven is kiadták). Természetes ezek után, hogy az utóbbi években több könyv foglalkozott TEILHARD DE CHARDIN munkásságával is. E könyvek sorában figyelemre méltó helyet foglal el WAHLERT monográfiája, amelyben a szerző kritikusán vizsgálja TEILHARD DE CHARDIN elméletét, gondolatmenetét, eredményeit, és kimutatja, hogy mely pontokon és milyen alapon elfogadhatatlan az a modern evolúciótan számára.

A bevezető és TEILHARD DE CHARDIN életének, életművének ismertetése után a szerző széleskörű irodalmi áttekintést ad: ebben a fejezetben számos szakember idevonatkozó értékelését tárgyalja és kiegészíti azokat saját kritikai megjegyzéseivel. — A könyv szakmailag jól megalapozott adalék egy olyan vitához, amely a biológiai tudomány szempontjából alapvető kérdést tárgyal.

DR. EIBEN OTTÓ

MARTIN, R. — SALLER, K.: *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung, IV. kötet* (Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1966. 2417—2999. oldal, 184 ábrával. Ára: 155,— DM)

A IV. kötet ill. a 18. Lieferung megjelenésével teljessé vált korunk egyik legjelentősebb antropológiai tankönyvének III., teljesen átdolgozott kiadása. A IV. kötet a konstitúciós antropológiát és az alkalmazott antropológiát tárgyalja, — ez a két nagy fejezet szakkörökben már ismert a 15., 16. és 17. Lieferung-ből. Ezekhez képest utószóval, név- és tárgymutatóval és 5 oldalnyi sajtóhibajegyzékkel egészült ki a mű. A 35 oldalas, eléggé bőséges névmutató több, mint négy és félezer szerzőt, a 15 oldalas tárgymutató viszont alig több, mint 2200 „alapfogalmat” tartalmaz. Ennél lényegesen részletesebb tárgymutatóra számítottunk, különösen amióta tapasztaltuk, hogy ez a kiadás szerkezetében és tartalmában jelentősen eltér az előző kiadásoktól.

SALLER professzor az utószóban rámutat arra az elvre, amely az új kiadásban az antropológia fogalmára és meghatározására vonatkozik. Eszerint az antropológia a maga rendszerében a Hominidáknak nemcsak természetrajza (*Naturgeschichte*), hanem természeti jelene (*Naturgegenwart*) és természeti jövője (*Naturzukunft*) is, és ezzel a felfogással az antropológiából eddig hiányzó közegészségtani fejezetet a szerző megkísérli könyvébe beépíteni. Így az antropológia a maga tudományos jelentősége mellett egy kifejezetten gyakorlati szemérettel gazdagodott, amellyel a szakma jövőbeli jelentősége és a szélesebb nyilvánosság előtti népszerűsége máris bizonyosnak látszik.

A 3000 oldalas (188 íves), 4 kötetes új tankönyv, amely 1253 ábrát és számtalan sok táblázatot ad közre, SALLER professzor és munkatársai 10 évi hatalmas munkájának eredménye. A könyv joggal számíthat arra, hogy minden antropológus alapvető kézikönyve legyen és hogy minden intézet könyvtárában előkelő helyet kapjon. — Elismerés és dícséret illeti a Fischer Verlag-ot, amely a könyvet oly nagy gondnal és szép kiállításban jelentette meg, és ezzel ismételtelen megerősítette világviszonylatban is vezető helyét az antropológiai szakkönyvek kiadása terén.

DR. EIBEN OTTÓ

WIEDEMANN, H.-R. (szerk.): *Dysostosen, generalisierte und lokalisierte Knochenentwicklungsstörungen*. (Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, 1966. 132 oldal, 98 ábrával. Ára 45.— DM)

A csontváz endogén generalizált, vagyis többé-kevésbé körülírt fejlődési rendellenességével, a *dysostosis*-sal az orvos és az antropológus gyakran találkozhat. Ez részben súlyos anomáliák, részben nagyfokú károsodások, torzulások formájában jelentkezhet. A kérdés

biokémiai vizsgálata az utóbbi években jelentősen előrehaladt. E gondolatok indokolták, hogy 1965 októberében a „Gesellschaft für Konstitutionsforschung” és a Deutsche Gesellschaft für Anthropologie” Freiburgban rendezett közös kongresszusán a dysostosisot tették főtémává.

A kongresszus előadásainak gyűjteményes kötete, amely 23 előadás anyagát és a hozzájuk kapcsoló vitákat tartalmazza, VERSCHUER, O. bevezetőjével és a szerkesztő WIEDEMANN, H.-R. professzor előszavával ill. megnyitóbeszédével indul.

Az első referátumot LENZ, W. adja közre „Morfológiai és genetikai szempontok a generalizált csontvázanomáliák kórtanához” címmel. Irodalmi adatok és saját megfigyelései alapján mint negatív dogmákat írja le, hogy a dysostosis esetében — a többé-kevésbé generalizált és jól definiált csontvázanomália értelmében — hiányoznak bizonyos helytálló bizonyítékok az átmeneti- és keverékformákat illetően, a hiányos penetranciát illetően, a különböző megjelenési formákat és a különböző eredetet illetően, és a polygénés öröklődésű dysostosisot illetően. — Szembeállítja ezekkel a pozitív dogmákat: több a jól definiált, önálló típus, mint a jó betegségnev, viszont minden egyes típusra bőven akad elnevezés; az egyes típusok exakt módon osztályozhatók; a csontvázanomáliák általános biológiai érdeklődésre tarthatnak számot. — Az osztályozásnál a következő bélyegeket tartja jelentősnek: testmagasság, proporció, az ujjpercek közötti ízületek mozgásképesége, rtg-felvételek, bőrelváltozások, bizonyos (testen mért) szögek megváltozásai, foganomáliák, szaruhártyahomály, stb. — Az achondroplasia mutációs rátáját valamivel $1 \cdot 10^{-5}$ alatt becsüli. — További munkaprogramnak a ritkább esetek gyűjtését, exakt leírását és genetikai elemzését javasolja, és ezzel összefüggésben a jó gyógyítási eredmények érdekében az emberi mutációkutatás kiszélesítését ill. elmélyítését, valamint a humángenetikusok profilaktikus közreműködését tartja szükségesnek.

SPRANGER, J. a generalizált dysostosisal kapcsolatos újabb klinikai és biokémiai eredményekről számol be. MAROTEAUX, P. a hypochondrodystrophiát („Spät-Hurler”) helyezi új megvilágításba, amely szerinte ritka autosom-recessív megbetegedés jellegzetes klinikai és rtg-morfológiai képpel és műkopolysacchariduriával.

BURKHARDT, L. és DEGENHARDT, K.-H. referátumai a koponya dysostosisait tárgyalják. — SPIESS, H. a thorium-kezelés késői ártalmaival foglalkozik.

Az epiphysealis dysplasia problémakörét több referátum is érinti: KOZLOWSKI, K. — LIPSKA, E.; MAU, H. — GÖBEL, P.; SIEWEKE, H. — LEHMANN, W.; KOCH, E.

LJONGNESS, U. — BEHNKE, H. pedig az osteogenesis imperfecta syndromájával kapcsolatban végzett biokémiai vizsgálatokról számol be.

OSTERTAG, B. kísérletes teratológiai munkáját ismerteti.

Több referátum foglalkozik a kopoltyúív-régió dysostosisaival: ESCHLER, J.; SCHOLZ, W.; TÜNTE, W. — Többen tárgyalják a koponya különböző deformitásait: EBEL, KL. — D. a koponya növekedését vizsgálta kraniostenosis esetekben; GERKEN, H. a „lóherelevél”-syndroma klinikumát, LIEBALDT, G. pedig annak patho-anatómiáját tanulmányozta. SCHIFFER, K.-H. Down-betegek koponyavarratzavarait, mint alkati bélyegeket mutatja be. NIERMANN, H. Klienefelter-syndromás és osteoporosisos betegein gyűjtött tapasztalatait ismerteti.

HIENZ, H. A., a sugárártalom hatására kialakult károsodások nomenklatúrabeli és rendszerezési problémáival foglalkozik; MATTHIAS, H. H. a csípő- és a combcsont rendellenességeit foglalja össze; végül PFEIFFER, R. A. az ulna és a fibula öröklődő megrövidülését mutatja be egy 4-generációs családon.

A kötet részletesen ismerteti tehát a dysostosis-kutatás számos mai eredményét, amelyek az egyre inkább humángenetikai érdeklődésű antropológusok számára is rendkívül értékesek. A Fischer-Verlag-ot dicséri, hogy a kötet alig 10 hónappal a kongresszus után megjelent.

Dr. EIBEN OTTÓ

Embertani Szakosztályunk működése az 1966. évben

100. szakülés, 1966. január 31.

1. BARTUCZ LAJOS: Elnöki megnyitó (A 100-ik szakosztályi ülés jelentősége)
2. NEMESKÉRI JÁNOS: A halandóság nemi differenciáltságának történeti alakulása.

101. szakülés, 1966. február 14.

KISZELY ISTVÁN: Adatok a langobardok antropológiájához a szentendrei temető vizsgálata alapján.

102. szakülés, 1966. március 14.

TÓTH TIBOR: A transzformáció időtartama a metiszáció folyamatában.

103. szakülés, 1966. április 18.

1. LENGYEL IMRE: A komplex (kémiai-analitikai, szerológiai és szövettani) csontvizsgálatok eddigi eredményei a palaeoantropológiában.
2. VÉLI GYÖRGY: Akceleráció a felszabadulás előtt és után.
3. TÓTH TIBOR: Adatok Észak-Mongólia palaeoantropológiájához.

104. szakülés, 1966. május 9.

1. RAJKAI TIBOR: Néhány fejméret változása hosszmetzeti vizsgálat alapján.
2. FARKAS GY. — GASPÁRICS E. — KOVÁCS L.: Kecskeméti iskolásgyermekek testméreteinek változásáról, különös tekintettel a mellkas méreteire.
3. BRUSZT PÁL: Koponyákon végzett fogsúvizsgálatok eredményei.

*

A Magyar Biológiai Társaság 1966. május 20-án Pécsen megtartott közgyűlésén DR. BARTUCZ LAJOS egyetemi tanárt, a biológiai tudományok doktorát, Szakosztályunk elnökét a Társaság megalakulása óta az Embertani Szakosztályban kifejtett kimagaslóan eredményes tevékenységének elismerésül a Társaság *tiszteleti tagjává* választotta.

*

1966. június 4-én, életének 82. évében elhunyt DR. BARTUCZ LAJOS ny. egyetemi tanár, a biológiai tudományok doktora, a Magyar Népköztársaság Munkaérdemrendje arany fokozatának tulajdonosa, a Magyar Biológiai Társaság tiszteleti tagja és Embertani Szakosztályának elnöke, a Nemzetközi Antropológiai és Etnológiai Társaság európai Állandó Bizottságának tagja, számos külföldi Antropológiai Társaság, a Finn-Ugor Társaság stb. tagja.

Temetésén, 1966. június 10-én, a Farkasréti temetőben a Magyar Biológiai Társaság elnöke, DR. TÖRŐ IMRE akadémikus búcsúztatta az elhunytat a Társaság elnöksége és tagsága nevében. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kara és professzortársai nevében DR. FRENYÓ VILMOS egyetemi tanár, az antropológus kollégák nevében DR. NEMESKÉRI JÁNOS, az Antropológiai Témabizottság vezetője, volt intézetének munkatársai nevében DR. EIBEN OTTÓ adjunktus búcsúztatta BARTUCZ professzort.

*

105. szakülés, 1966. szeptember 12.

1. KISZELYNÉ HANKÓ ILDIKÓ: A lencsepusztai kelta temető embertani vizsgálata.
2. KISZELY ISTVÁN: Subfossilis csontok szövettani vizsgáló módszerei.

106. szakülés, 1966. október 10.

1. FEHÉR MIKLÓS: Megemlékezés Bartucz Lajos professzorról.
2. THOMA ANDOR: A vértesszőllősi előember nyakszirtcsontja.

107. szakülés, 1966. november 14.

1. KRALOVÁNSZKYNÉ ÉRY KINGA: Az ártándi avarkori népesség embertani vizsgálata.
2. HERCZEGH JÁNOS: Ráckevei általános iskolai tanulók legfontosabb testméretei.

108. szakülés, 1966. december 12.

1. Szakosztályi elnök választása.
2. LÁNGNÉ BOTTYÁN OLGA: Antropometriai adatok osztályozásának néhány problémája.
3. LIPTÁK PÁL — FARKAS GYULA: A Békés-povádzugi őskori és 10—11. századi temető csontvázanyagának embertani vizsgálata.
4. LONTAINÉ SANTORA ZSÓFIA: A magasabbrendű gerincesek és az ember szérumfehérjéinek összehasonlító vizsgálata.

*

Az 1966. december 12-i szakülésen választotta meg a Szakosztály az elhunyt BARTUCZ professzor, szakosztályi elnök utódát az elnöki tisztségre. A választást a Magyar Biológiai Társaság Elnökségének képviselőjében megjelent DR. KONTRA GYÖRGY, a Társaság ellenőre vezette le. Az Intéző Bizottság előzetes egyhangú javaslata alapján a Szakosztály az elnöki tisztségre DR. MALÁN MIHÁLY professzort jelölte. A választás során 22 érvényes szavazat érkezett be, ezek közül DR. MALÁN MIHÁLY 20, DR. LIPTÁK PÁL 1 és DR. VÉLI GYÖRGY 1 szavazatot kapott. A Szakosztály új elnöke eszerint DR. MALÁN MIHÁLY professzor lett, aki a választás után megköszönte az irányában megnyilvánult bizalmat és megígérte, hogy minden erejével a Szakosztály működésének érdekeit fogja szolgálni. Reméli, hogy a Szakosztály jelmondata zentül: „Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur” lesz

DR. LÁNGNÉ BOTTYÁN OLGA

A kiadvány előfizethető és példányként
megvásárolható:
az AKADÉMIAI KIADÓ-nál, Budapest V.,
Alkotmány u. 21.
Telefon: 111—010
Csekkbefizetési számla: 05, 915. 111—46.
az AKADÉMIAI KÖNYVESBOLTBAN:
Budapest V., Váci u. 22.
Telefon: 185—612
Előfizetési díj egy évre: 20,— Ft.

Külföldön terjeszti a
KULTÚRA Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi
Vállalat, Budapest, V., Népköztársaság útja 21.
Telefon: 429—760

Ára: 7,50 Ft

Előfizetési ára kötetenként 20,— Ft.

TARTALOMJEGYZÉK

Eredeti közlemény	
<i>Thoma Andor</i> : A vértesszőllősi ember (2 képpel)	123
Humán genetika	
<i>Győrffy Barna</i> : Általános genetika — humán genetika	125
Módszertani közlemény	
<i>Rajkai Tibor</i> : A testfejlődési vizsgálatok gyakorlati vonatkozásai	133
Beszámoló	
<i>Tóth Tibor</i> : Tanulmányúton a Szovjetunióban	139
Bibliográfia	
<i>Farkas Gyula</i> : Az antropológia tárgykörébe tartozó vagy azt érintő hazai irodalom bibliográfiája (1965)	145
Könyvismertetések	
<i>Bartucz Lajos</i> : A praehistorikus trepanáció és orvostörténeti vonatkozású sírleletek (<i>Nemeskéri János</i>)	159
<i>Wahlert, G.</i> : Teilhard de Chardin und die moderne Theorie der Evolution der Organismen (<i>Eiben Ottó</i>)	161
<i>Martin, R. — Saller, K.</i> : Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung, IV. kötet (<i>Eiben Ottó</i>)	161
<i>Wiedemann, H.-R.</i> (szerk.): Dysostosen (<i>Eiben Ottó</i>)	161
Hírek	
A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának működése az 1966. évben (<i>Lángné Botyán Olga</i>)	163
Felhívás a szerzőkhöz a borító belső oldalán	